

Felsefe Tarihi (FDB) Çalışmalarında Söylenenler ve Söylenmeyenler: Türkiye’de İlahiyat Fakültelerinde Yapılan Lisansüstü Tezlerin Tematik Analizi

Ömer Faruk KARAKÖSE | <https://orcid.org/0000-0002-6414-5781>

Arş. Gör. Dr. | Yazar | omerfaruk.karakose@erdogan.edu.tr

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi | [ROR: https://ror.org/0468j1635](https://ror.org/0468j1635)

Felsefe Tarihi | Rize, Türkiye

Öz

Bu araştırma, 2000-2024 yılları arasında Türkiye’de Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Felsefe Tarihi Bilim Dalı kapsamında yayımlanmış yüksek lisans ve doktora tezlerindeki genel eğilimleri belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın temel hedefi, ilgili dönemde yazılan akademik tezlerin hangi konulara odaklandığını, kullanılan yöntemleri ve içeriksel eğilimleri analiz ederek alandaki akademik gelişimi ortaya koymaktır. Bu sayede Felsefe Tarihi Bilim Dalı’nda hangi konuların öne çıktığı, hangi alanların görece ihmal edildiği ve araştırmacıların tercih ettiği metodolojik yaklaşımlar değerlendirilmektedir. Çalışma kapsamında, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanı detaylı bir şekilde taranmış ve bu süreçte tamamlanmış 81 doktora ve 214 yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 295 tez incelenmiştir. Bu tezler, ele aldıkları konular ve benimsedikleri yöntemler açısından değerlendirilerek hangi filozoflara, dönemlere ve temalara yoğunlaştığı belirlenmiştir. Verilerin analizinde betimsel içerik analizi yöntemi kullanılmış, böylece tezlerde ele alınan konuların akademik yönelimleri sistematik biçimde ortaya konmuştur. Araştırma, tezlerin türlerine göre dağılımlarının yanı sıra, hangi yıllarda ve hangi üniversitelerde daha yoğun bir şekilde üretildiğini de ele almıştır. Üniversiteler arasındaki akademik ilgi farklılıkları değerlendirilmiş, belirli üniversitelerde hangi felsefi eğilimlerin öne çıktığı analiz edilmiştir. Ayrıca tezlerin araştırma odakları, dönemsellikleri ve tematik yönelimleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Özellikle hangi filozofların, felsefi akımların ve temaların ağırlıklı olarak ele alındığı tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda, Felsefe Tarihi alanındaki tezlerin büyük ölçüde modern ve çağdaş felsefe üzerine yoğunlaştığı, ancak Antik ve Orta Çağ felsefesi ile ilgili çalışmaların görece daha sınırlı olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte tezlerin günümüz tartışmalarına ve güncel felsefi meselelere yeterince ele alınmadığı tespit edilmiştir. Özellikle yapay zekâ etiği, göç felsefesi, uygulamalı etik, çevre felsefesi ve teknoloji ile insan arasındaki yeni düşünsel ilişkiler gibi konuların akademik çalışmalarda yeterince temsil edilmediği görülmüştür. Tezlerin çoğu, geleneksel felsefi meseleler ve filozof odaklı incelemeler etrafında şekillenmiş olup, çağdaş sosyal, politik ve teknolojik gelişmelerin felsefi boyutlarını ele alan disiplinler arası yaklaşımlar görece sınırlı kalmıştır. Bu durum alandaki akademik üretimin günümüz tartışmalarıyla etkileşimini artırmaya yönelik bir ihtiyacı ortaya koymaktadır. Araştırmanın sonuç bölümünde, elde edilen bulgular değerlendirilmiş ve özellikle az çalışılan konulara vurgu yapılmıştır. Felsefe Tarihi Bilim Dalı’nda çalışan araştırmacılar için, günümüz tartışmalarına daha fazla yer verilmesi ve metodolojik çeşitliliğin teşvik edilmesi yönünde öneriler sunulmuştur. Böylelikle gelecekteki çalışmaların daha geniş bir perspektife sahip olması ve alandaki akademik çeşitliliğin artırılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Felsefe Tarihi, İlahiyat Fakültesi, Tez, Doküman İnceleme, Betimsel İçerik Analiz.

Atıf Bilgisi

Karaköse, Ömer Faruk. “Felsefe Tarihi (FDB) Çalışmalarında Söylenenler ve Söylenmeyenler: Türkiye’de İlahiyat Fakültelerinde Yapılan Lisansüstü Tezlerin Tematik Analizi”. *Rize İlahiyat Dergisi* 30 (İlahiyat Bilimlerini Yeniden Düşünmek Özel Sayısı 2025), 195-214.

<https://doi.org/10.32950/rid.1632525>

Yayın Bilgileri

Türü

Araştırma Makalesi

Değerlendirme: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

Süreç Bilgileri

Geliş Tarihi: 03.02.2025

Kabul Tarihi: 17.11.2025

Yayın Tarihi: 30.12.2025

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Benzerlik Taraması

Yapıldı - iThenticate

Etik Bildirim: ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakları & Lisans

Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

What Is Said and Unsaid in the Studies of the History of Philosophy (PRS): A Thematic Analysis of Graduate Theses Conducted in the Faculties of Theology in Turkey

Ömer Faruk KARAKÖSE | <https://orcid.org/0000-0002-6414-5781>

Res. Asst. Dr. | Author | omerfaruk.karakose@erdogan.edu.tr

Recep Tayyip Erdoğan University | <https://ror.org/0468j1635>

Philosophy of History | Rize, Türkiye

Abstract

This study was conducted to identify the general trends in master's and doctoral theses published in the Department of Philosophy and Religious Studies, specifically within the History of Philosophy discipline in Turkey, between 2000 and 2024. The primary aim of the study is to analyze the topics, methodologies, and content orientations of the theses written during this period to reveal the academic development in this field. In doing so, it evaluates which subjects have been prioritized, which areas have been relatively neglected, and the methodological approaches preferred by researchers. As part of the study, the database of the Turkish Council of Higher Education (YÖK) National Thesis Center was thoroughly examined, and a total of 295 theses—comprising 81 doctoral and 214 master's theses—were analyzed. These theses were assessed in terms of the topics they addressed and the methodologies they employed, identifying which philosophers, periods, and themes were most frequently studied. The descriptive content analysis method was used to systematically outline the academic tendencies reflected in the examined theses. The study not only categorizes the theses based on their types but also examines their distribution over the years and across different universities. Differences in academic interests among universities were evaluated, and an analysis was conducted to determine which philosophical trends were prominent in particular institutions. Furthermore, the study provides a comparative analysis of research focuses, historical periods covered, and thematic orientations, particularly identifying which philosophers, philosophical movements, and themes have been predominantly explored. As a result of the study, it was found that most theses in the field of the History of Philosophy focus on modern and contemporary philosophy, while studies on Ancient and Medieval philosophy remain relatively limited. However, it was also observed that these theses do not sufficiently engage with current philosophical discussions and contemporary issues. In particular, topics such as artificial intelligence ethics, the philosophy of migration, applied ethics, environmental philosophy, and the evolving intellectual relationship between technology and humanity have not been adequately addressed in academic research. Most theses are structured around traditional philosophical issues and philosopher-centered analyses, whereas interdisciplinary approaches that engage with contemporary social, political, and technological developments remain relatively scarce. This indicates a need for increased interaction between academic research and contemporary philosophical debates. In the conclusion section, the findings were evaluated, and special emphasis was placed on under-researched topics. Recommendations were provided for researchers in the field of the History of Philosophy, suggesting greater engagement with contemporary discussions and the encouragement of methodological diversity. In this way, future studies are expected to adopt a broader perspective and contribute to the diversification of academic research in the field.

Keywords

Philosophy of History, Faculty of Theology, Graduate Thesis, Document Analysis, Descriptive Content Analysis.

Citation

Karaköse, Ömer Faruk. "What Is Said and Unsaid in the Studies of the History of Philosophy (PRS): A Thematic Analysis of Graduate Theses Conducted in the Faculties of Theology in Turkey". *Rize Theology Journal* 30 (Special Issue of Rethinking the Theological Sciences 2025), 195-214.

<https://doi.org/10.32950/rid.1632525>

Publication Information

Type	Research Article	Peer-Review: Double anonymized - Two External
Process Information	Date of Submission: 03.02.2025	Date of Acceptance: 17.11.2025 Date of Publication: 30.12.2025
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.	
Ethics Committee Approval	Ethics committee approval is not required for this study.	
Plagiarism Checks	Yes – iThenticate	Complaints: ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.	
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.	
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.	

Giriş

Felsefe tarihi, insan düşüncesinin farklı dönemlerde nasıl şekillendiğini, geliştiğini ve değiştiğini anlamak için temel bir disiplindir. Felsefi birikimin tarihsel bağlamını incelemek hem geçmişin entelektüel zenginliklerini hem de çağdaş felsefi tartışmaların kökenlerini anlamak açısından vazgeçilmezdir. Türkiye’deki felsefe tarihi çalışmaları, sadece İlahiyat Fakülteleri bünyesinde değil aynı zamanda Felsefe Bölümleri ve diğer ilgili disiplinler aracılığıyla da yürütülmektedir. Ancak İlahiyat Fakültelerinin bu alana katkısı, özellikle Cumhuriyet döneminden itibaren dikkat çekici bir şekilde ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet döneminde, “Felsefe Tarihi” dersleri ilk kez Darülfünun İlahiyat Fakültesinde dört saat olarak iki yarıyılıda okutulmuş, ancak 1933 yılında Darülfünun’un kapatılmasının ardından bu dersler yalnızca Felsefe Bölümlerinde yer almıştır. 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin kurulması, felsefe tarihi derslerinin yeniden ele alınması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Fakültenin kurucu heyeti, Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken gibi dönemin önemli felsefe tarihçilerini de içererek, Antik Felsefe Tarihi, Modern Felsefe Tarihi, Sistematik Felsefe ve Mantık gibi dersleri müfredata dahil etmiştir. Bu yaklaşım, ilahiyat eğitiminin entelektüel birikimini güçlendirme amacı taşımaktadır. Felsefe tarihi, önceleri Felsefe ve Mantık Kürsüsüne bağlı bir ders olarak okutulmuş, 1961 yılında ise Sistematik Felsefe Kürsüsünün kurulmasıyla daha sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde felsefe tarihi dersleri, Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken, Prof. Dr. Hamdi Ragıp Atademir ve Prof. Dr. Necati Öner gibi Türkiye’deki felsefe tarihine önemli katkılar sunmuş akademisyenler tarafından verilmiştir. Bu tarihsel süreç, felsefe tarihi çalışmalarının ulusal düzeyde nasıl şekillendiğini ve geliştiğini göstermektedir. Felsefe tarihinin İlahiyat Fakültelerinde yer almasının önemi, sadece entelektüel bir birikim sunmakla sınırlı değildir. Bu disiplin, dinî ve felsefi düşüncenin kesişim noktalarında ele alınarak, İlahiyat öğrencilerinin düşünce geleneklerini çok boyutlu bir şekilde anlamalarına olanak tanır. Aristoteles’ten Farabi’ye, Descartes’tan Kant’a kadar uzanan geniş bir yelpazede düşünürlerin görüşlerini anlamak, dini metinlerin arka planını daha derin bir şekilde kavramayı mümkün kılar. Böyle bir anlayış, sadece geçmişî değerlendirmekle kalmaz aynı zamanda çağdaş dünyanın entelektüel ve etik sorunlarına çözüm üretmek için de bir temel oluşturur.

Türkiye’de felsefe tarihi çalışmalarının akademik bir disiplin olarak kurumsallaşmasında belirleyici bir rol oynayan Hilmi Ziya Ülken’den itibaren, araştırmacılar felsefi düşüncenin tarihsel seyrini kaynak, kavram ve yöntem düzeyinde çözümleyerek alanın entelektüel sürekliliğini görünür kılmaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda felsefi akımların, filozofların ve temel kavramların tarihsel süreç içerisindeki yerini ele alan pek çok makale ve tez kaleme alınmıştır. Özellikle lisansüstü tezler, bir alanın tarihsel gelişimine ışık tutarak hem ulusal hem de uluslararası literatüre önemli katkılar sunmaktadır. Bu çalışmalara dayanarak yapılacak sistematik incelemeler, günümüzde araştırmacıların hangi temalara yöneldiğini göstermenin yanı sıra alanda doygunluğa ulaşan konuların tespit edilebilmesine ve yeni araştırmalar için ihtiyaç duyulan boşlukların belirlenmesine de imkân tanır. Buna karşın Türkiye’de İlahiyat Fakülteleri, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı bünyesinde bilim dalı olarak varlığını sürdüren Felsefe Tarihi alanında hazırlanan lisansüstü çalışmaların genel bir değerlendirmesini sunan sistematik bir araştırmaya henüz rastlanmamaktadır. Fakat literatür değerlendirilirken üzerinde durulmadan geçilemeyecek iki önemli çalışma bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Utku ve Kaya’nın Türkiye’deki felsefe tarihi yazıcılığının genel çerçevesini ele alan "Türkiye’de Modern Felsefe Tarihi Yazımının Serencamı" başlıklı makalesidir.¹ İkincisi ise Türer’in genel editörlüğünü üstlendiği ve 2023 yılında yayımlanan *Cumhuriyet’in 100. Yılında Türkiye’de Felsefe* başlıklı beş ciltlik eserdir.² Her iki çalışma da Türkiye’deki felsefe alanına ilişkin birikimi yansıtmaya açısından güçlü bir zemin sunmaktadır. Ancak bu çalışmalar genel bir değerlendirme yapma amacı taşıdığı için İlahiyat Fakültelerinde Felsefe Tarihi alanında hazırlanan lisansüstü tezler müstakil olarak ele alınmamıştır. Diğer yandan herhangi bir bilim dalında olduğu gibi Felsefe Tarihi alanında da nitelikli araştırmalar yürütebilmek, mevcut literatüre düzenli ve kolay erişimi gerektirir. Alandaki literatürün yeterince bütüncül bir görünüm sunmaması, kimi temaların farkında olunmadan yeniden ele alınmasına veya mevcut çalışmaların gerektiği ölçüde değerlendirilememesine yol açabilmektedir. Bu tür durumlar, araştırma süreçlerinin sağlıklı ilerlemesini güçleştirdiği gibi bilimsel üretimin kapsamını da daraltabilmektedir. Bu çerçevede Felsefe Tarihi alanında hazırlanmış lisansüstü tezlerin sistemli bir biçimde bir araya getirilmesi, mevcut literatürün görünürlüğünü artırmak, araştırmacıların çalışma alanlarını daha bilinçli biçimde belirlemelerine katkı sağlamak ve alandaki eğilimleri bütüncül bir bakışla ortaya koymak açısından önemli bir imkân sunmaktadır. Bu çalışma, söz konusu tezleri bütüncül bir çerçevede değerlendirerek alandaki yönelimleri, yoğunlaşan temaları ve eksik kalan başlıkları tespit etmeyi amaçlamaktadır. Ortaya çıkan tablo hem tekrar eden konuların fark edilmesine hem de yeni ve özgün araştırmalar için ihtiyaç duyulan alanların daha net biçimde belirlenmesine katkı sağlayacaktır. Bu yönüyle çalışma, Felsefe Tarihi ile ilgilenen akademisyen ve öğrenciler için başvurulabilir bir kaynak niteliği taşıyıp alandaki bilgi birikimine erişimi kolaylaştırarak yeni araştırmaların geliştirilebilmesi için elverişli bir zemin oluşturacaktır.

¹ Ali Utku - Cüneyt M. Kaya, “Türkiye’de Modern Felsefe Tarihi Yazımının Serencamı: Geç-Ösmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Literatür Değerlendirmesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/17 (2011), 11-48.

² Celal Türer (ed.), *Cumhuriyet’in 100. Yılında Türkiye’de Felsefe* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2023).

1. Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden betimsel içerik analizi kullanılmıştır.³ Betimsel içerik analizi, bir alandaki durumun kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını ve değerlendirilmesini sağlayan bir yöntemdir. Bu yaklaşım, belirli bir veri kümesinin tematik, kategorik veya içeriksel özelliklerini analiz ederek, bu verilerin eğilimlerini ve potansiyel eksikliklerini ortaya koymayı hedefler. Betimsel içerik analizi, belirli bir disiplinin genel çerçevesini anlamak ve araştırma boşluklarını tespit etmek için son derece etkili bir yöntem olarak kabul edilmektedir.⁴ Bu çalışmanın amacı, 2000-2024 yılları arasında Türkiye’de Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Felsefe Tarihi Bilim Dalı altında yazılmış lisansüstü tezlerin tematik ve içeriksel analizini yaparak, felsefe tarihi alanındaki akademik eğilimleri ve eksiklikleri ortaya koymaktır. Çalışmada, tezlerin yıllara, temalara ve ele alınan konulara göre dağılımı değerlendirilmiş; böylece bu alandaki araştırma trendlerine ilişkin kapsamlı bir bakış sunulması hedeflenmiştir.

1.1. Araştırma Evreni ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, Türkiye’de Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Felsefe Tarihi Bilim Dalı altında yazılmış lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Araştırmanın odak noktası, 2000-2024 yılları arasında tamamlanmış olan yüksek lisans ve doktora tezleridir. Araştırma kapsamında toplamda 81 doktora ve 214 yüksek lisans tezi olmak üzere 295 tez çalışması incelenmiştir. Belirlenen zaman aralığı, Felsefe Tarihi Bilim Dalı’nda tamamlanmış akademik çalışmaların çağdaş eğilimlerini anlamak ve son 25 yıllık dönemi incelemek amacıyla tercih edilmiştir. Bu veriler ışığında, Felsefe Tarihi alanında yapılan lisansüstü çalışmaların tematik, tarihsel ve metodolojik dağılımları analiz edilmiş ve alandaki akademik eğilimler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Araştırmanın bulguları, sadece Felsefe Tarihi Bilim Dalı’ndaki durumu anlamakla sınırlı kalmayıp gelecekte yapılacak araştırmalar için de bir rehber niteliği taşımaktadır.

1.2. Araştırmanın Problemi

Felsefe Tarihi, insan düşüncesinin gelişimini anlamak ve felsefi birikimi derinlemesine incelemek bakımından en önemli alanlardan biridir. Ancak Türkiye’de Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı bünyesinde, Felsefe Tarihi Bilim Dalı altında yürütülen lisansüstü tezlerin kapsamlı bir analizi bugüne kadar yapılmamıştır. Literatürün bütüncül biçimde değerlendirilememesi, yeni araştırmaların özgünlük açısından zorlanmasına ve benzer konuların tekrar edilmesine yol açabilmektedir. Bu araştırmanın amacı, Felsefe Tarihi Bilim Dalı’nda gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların genel eğilimlerini ve akademik katkılarını inceleyerek, alandaki boşlukları ortaya koymak ve ileride yapılacak araştırmalara rehberlik etmektir. Çalışmanın temel sorusu şöyle formüle edilebilir: Türkiye’de Felsefe Tarihi Bilim Dalı (FDB) kapsamında hazırlanan lisansüstü tezlerin genel dağılımı ve eğilimleri nelerdir? Bu çerçevede araştırma, aşağıdaki alt sorulara yanıt aramaktadır:

1. Felsefe Tarihi alanında tamamlanan lisansüstü çalışmaların tez türüne (yüksek lisans ve doktora) göre dağılımı nasıldır?
2. Felsefe Tarihi lisansüstü çalışmalarının yıllara göre dağılımı nasıl bir değişim göstermektedir?
3. Felsefe Tarihi alanında yayınlanan tezlerin yazıldığı üniversitelere göre dağılımı nasıldır?
4. Felsefe Tarihi tezlerinde araştırma odaklanma türü açısından hangi eğilimler öne çıkmaktadır?
5. Felsefe Tarihi lisansüstü tezlerinde ele alınan tarihsel dilimlerde nasıl bir dağılım gözlemlenmektedir?
6. Felsefe Tarihi lisansüstü çalışmalarında kullanılan inceleme yöntemleri nelerdir?
7. Felsefe Tarihi alanında ele alınan ana temalar nasıl bir dağılım göstermektedir?

Bu araştırma, Felsefe Tarihi alanında yapılan lisansüstü çalışmaların genel eğilimlerini sayısal ve tematik boyutlarıyla analiz ederek alanın mevcut durumuna ışık tutmayı ve gelecekteki çalışmalara yön göstermeyi hedeflemektedir.

1.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmanın temel verileri, Türkiye’de Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Felsefe Tarihi Bilim Dalı altında tamamlanmış lisansüstü tezlerden oluşmaktadır. Verilere, YÖK Ulusal Tez Merkezi’nin (tez.yok.gov.tr) “detaylı arama” seçeneği kullanılarak erişilmiştir. İlk olarak “Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı” ve alt bilim dalı olarak “Felsefe Tarihi Bilim Dalı” seçilmiş ve bu

³ Eser Ültay vd., “Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi”, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 10 (2021), 190-191.

⁴ Muhammet Enes Vural, “Din Bilimleri Çalışmalarında Betimsel Analiz, T-Test ve ANOVA: Örnek Uygulamalarla Veri Betimleme ve Grup Ortalamalarını Karşılaştırma”, *Din Bilimlerinde Nicel Yöntem Teorik Temel, Analiz, Yorumlama ve Raporlama*, ed. Ali Ayten (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022), 45-50.

doğrultuda tarama gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada 39 doktora ve 102 yüksek lisans tezi tespit edilmiştir. Ancak Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı altında bazı tezlerin bilim dalı belirtilmeden kayıtlı olduğu gözlemlenmiştir. Bu gözlem, Felsefe Tarihi Bilim Dalı’na ait çalışmaların tam olarak ortaya çıkmasını engellediğinden, danışman ve yazar temelli bir tarama yöntemi devreye sokulmuştur. Bu meyanda Türkiye’de Felsefe Tarihi alanında akademik faaliyet gösteren akademisyenlerin isimleri belirlenmiş ve bu isimler üzerinden hem yazar hem de danışman bazında tez taramaları yapılmıştır. Bu yöntemle 42 doktora ve 112 yüksek lisans tezi daha tespit edilmiştir. Sonuç olarak 81 doktora ve 214 yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 295 tez çalışması analiz edilmiştir. Ayrıca araştırma kapsamında incelenen tezler, “Tezlere Ait Sayısal Veriler” ve “Tez Konularına İlişkin Değerlendirmeler” olmak üzere iki ana başlık altında analiz edilmiştir. Bu iki kapsamlı analiz yöntemi hem sayısal hem de içerik açısından Felsefe Tarihi Bilim Dalı’ndaki akademik eğilimlerin detaylı bir panoramasını sunmayı amaçlamaktadır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, belirli bir bağlam ve zaman aralığında gerçekleştirilmiş olup bazı sınırlılıkları içermektedir. İlk olarak, çalışmanın kapsamı, İlahiyat Fakülteleri bünyesindeki Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Felsefe Tarihi Bilim Dalı altında yapılan tezlerle sınırlandırılmıştır. Bu nedenle, Felsefe bölümlerinde veya diğer akademik birimlerde yapılan felsefe tarihi tezleri araştırmaya dâhil edilmemiştir. Bu sınırlamanın temel nedeni, İlahiyat Fakültelerindeki Felsefe Tarihi çalışmalarını belirgin bir şekilde analiz etmeye odaklanılmasıdır. Araştırmanın zaman aralığı, 1 Ocak 2000 ile 1 Ocak 2025 tarihleri arasında tamamlanmış tezleri kapsamaktadır. Bu tarihler, YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde “Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı” ve “Felsefe Tarihi Bilim Dalı” kategorilerinde yapılan taramalarda, en erken 2000 yılına ait tezlere ulaşılabilmesi nedeniyle tercih edilmiştir. Bu sınırlı zaman dilimi, araştırma bulgularının belirli bir döneme odaklanmasına ve o dönemdeki gelişmeleri derinlemesine incelemeye olanak tanımaktadır. Ancak bu sınırlamalar nedeniyle farklı disiplinlerde ve daha geniş bir zaman diliminde yapılmış olan çalışmalar dışarıda bırakılmıştır.

2. Bulgular ve Tartışma

Araştırmanın bu bölümünde, 2000-2024 yılları arasında Felsefe Tarihi alanında tamamlanmış toplam 295 doktora ve yüksek lisans tezinin incelenmesiyle elde edilen bulgular sunulmuştur.

2.1. Tezlere Ait Sayısal Veriler

Bu bölümde, incelenen lisansüstü tezlerin temel sayısal verileri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Tezlerin tür dağılımı, yıllara göre artış ve değişim eğilimleri, yazıldıkları üniversiteler, araştırmaların odaklanma yaklaşımları, kullanılan inceleme türleri ve ele alınan dönemlerin kapsamı incelenmiştir. Bu analizler, felsefe alanındaki lisansüstü çalışmaların akademik yönelimlerini, tematik çeşitliliğini ve zaman içindeki gelişimini kapsamlı bir çerçevede ortaya koymaktadır.

Tablo 1. Tezlerin Türü ve Yazarların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Tez Türü	Tez Sayısı	Yüzdelerik Dağılım%
Doktora	81	% 27,46
Yüksek Lisans	214	% 72,54
Genel Toplam	295	% 100

Tablo 1, Felsefe Tarihi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımını ayrıntılı bir şekilde sunmaktadır. Yapılan analiz, 2000-2024 yılları arasında yayımlanan toplam 295 tezin %72,54’ünün yüksek lisans tezlerinden (214 tez), %26,46’sının ise doktora tezlerinden (81 tez) oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bu veriler, alanın akademik üretkenliğinin özellikle yüksek lisans düzeyinde yoğunlaştığını göstermektedir. Tabloda sunulan verilerin ötesinde, Felsefe Tarihi alanındaki lisansüstü eğitim sürecine ilişkin önemli bir bulgu da dikkat çekmektedir. Araştırma açısından 2018 ve öncesinde yüksek lisans yapanlar dikkate alınmıştır; zira 2019 ve sonrasında yüksek lisans yapanların, yüksek lisans ve doktora eğitim süreleri dikkate alındığında, doktora eğitimini tamamlamış olmaları tarihsel olarak pek mümkün gözükmemektedir. Bu çerçevede 2018 ve öncesinde toplam 170 kişinin yüksek lisans yaptığı, bunlardan 31’inin aynı alanda doktora eğitimine devam ettiği belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, yüksek lisans yapıp doktora eğitimine devam edenlerin oranının %18,24 olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Tez Yazım Yılı	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam	Yüzdelerik Dağılım %
2000	-	6	6	2,03
2001	1	2	3	1,02

2002	1	7	8	2,71
2003	2	6	8	2,71
2004	3	2	5	1,69
2005	-	1	1	0,34
2006	-	3	3	1,02
2007	3	4	7	2,37
2008	4	4	8	2,71
2009	1	9	10	3,39
2010	1	2	3	1,02
2011	1	8	9	3,05
2012	4	7	11	3,73
2013	3	11	14	4,75
2014	-	12	12	4,07
2015	8	5	13	4,41
2016	2	6	8	2,71
2017	5	8	13	4,41
2018	5	18	23	7,8
2019	5	26	31	10,51
2020	7	7	14	4,75
2021	5	16	21	7,12
2022	6	16	22	7,46
2023	10	16	26	8,81
2024	4	12	16	5,41
Genel Toplam	81	214	295	%100

Felsefe Tarihi alanında yayımlanan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı Tablo 2’de sunulmuştur. Analiz sonuçları, tezlerin %51,86’sının 2018-2024 (n=153), %36,62’sinin 2007-2017 (n=108), %11,53’ünün ise 2000-2006 (n=34) yılları arasında yayımlandığını göstermektedir. Yıllık bazda en fazla tezin 2019’da (n=31; %10,51) yayımlandığı, en az çalışmanın ise 2005’te (n=1) yapıldığı görülmektedir. 2018 sonrası yüksek lisans tezleri belirgin bir artış göstererek 2019’da (n=26) zirve yapmıştır. Doktora tezlerinde ise 2023 yılı (n=10) en üretken yıl olmuştur. Öte yandan 2005, 2006 ve 2014 yıllarında doktora tezlerinin yapılmamış olması dikkat çekicidir. Covid-19 Pandemi yılı başlangıcı olan 2020’de yüksek lisans tezlerinde bir azalma görülürken, doktora tezlerinde sınırlı da olsa bir artış tespit edilmiştir.

Tablo 3: Tezlerin Yazıldıkları Üniversiteye göre Dağılımı

Üniversite ⁵	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam	Yüzdeler Dağılım %
Ankara Üniversitesi	32	32	64	21,7
Atatürk Üniversitesi	22	21	43	14,57
Marmara Üniversitesi	2	34	36	12,20
Bursa Uludağ Üniversitesi	7	16	23	7,8
Süleyman Demirel Üniversitesi	5	16	21	7,12
İstanbul Üniversitesi	7	13	20	6,78
Fırat Üniversitesi	0	14	14	4,75
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	1	11	12	4,07
Dokuz Eylül Üniversitesi	0	8	8	2,71
Iğdır Üniversitesi	0	8	8	2,71
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1	7	8	2,71
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	0	7	7	2,37

⁵ Bu çalışmada, üniversite isimlerinin tarihsel süreçteki değişiklikleri dikkate alınarak güncel adları kullanılmıştır. Örneğin, Uludağ Üniversitesi, 2018 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi adını alırken; Cumhuriyet Üniversitesi, aynı yıl Sivas Cumhuriyet Üniversitesi olarak değiştirilmiştir. Benzer şekilde, Rize Üniversitesi, 2012 yılı itibarıyla Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi; Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2017’de Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi adını almıştır. Ayrıca, Selçuk Üniversitesi bünyesindeki İlahiyat Fakültesi 2010 yılında yeni kurulan Konya Üniversitesi’ne devredilmiş, ancak 2012’de Necmettin Erbakan Üniversitesi olarak yeniden adlandırılmıştır. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ise 2015 yılında ismini güncelleyerek Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi olmuştur. Bu bağlamda, araştırma kapsamında tüm üniversitelerin mevcut isimleri esas alınmıştır.

Gaziantep Üniversitesi	0	6	6	2,03
Necmettin Erbakan Üniversitesi	1	4	5	1,69
Erciyes Üniversitesi	1	4	5	1,69
Hitit Üniversitesi	1	3	4	1,36
Sakarya Üniversitesi	1	2	3	1,02
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	0	2	2	0,68
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	0	2	2	0,68
Kastamonu Üniversitesi	0	1	1	0,34
İnönü Üniversitesi	0	1	1	0,34
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	0	1	1	0,34
Akdeniz Üniversitesi	0	1	1	0,34
Genel Toplam	81	214	295	%100

Felsefe tarihi alanında yayımlanan lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı Tablo 3'te sunulmaktadır. Analizler, en fazla lisansüstü tezin Ankara Üniversitesi (n=64), Atatürk Üniversitesi (n=43), Marmara Üniversitesi (n=36) ve Bursa Uludağ Üniversitesi'nde (n=23) yapıldığını göstermektedir. En az çalışmanın ise Akdeniz, Kahramanmaraş Sütçü İmam, İnönü ve Kastamonu Üniversitelerinde (her biri n=1) gerçekleştirildiği görülmüştür. Doktora tezlerinde Ankara Üniversitesi (n=32) lider konumdadır ve bu üniversiteyi Atatürk Üniversitesi (n=22), Bursa Uludağ (n=7) ve İstanbul Üniversitesi (n=7) takip etmektedir. Ancak, 12 üniversitede 2000-2024 yılları arasında doktora tezinin tamamlanmadığı dikkat çekmektedir. Yüksek lisans tezlerinde Marmara Üniversitesi (n=34) birinci sırada yer alırken, Ankara Üniversitesi (n=32), Atatürk Üniversitesi (n=21) ve Bursa Uludağ Üniversitesi (n=16) diğer önde gelen kurumlar olmuştur.

Tablo 4: Tezlerin Araştırmanın Odaklanma Tazına ve Türlerine Göre Dağılımı

Araştırmanın Odaklanma Tarzı	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam	Yüzdelerik Dağılım %
Filozof Merkezli	57	162	219	74,24
Problem Merkezli	18	39	57	19,32
Karma Çalışmalar	6	13	19	6,44
Genel Toplam	81	214	295	%100

Tablo 4, Felsefe Tarihi alanındaki lisansüstü tezlerin araştırma odaklanma türlerini ve bunların tez türlerine göre dağılımını ayrıntılı bir şekilde sunmaktadır. İncelenen tezlerin büyük bir kısmının filozof merkezli (%74,24; n=219) bir yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir. Problem merkezli (%19,32; n=57) ve karma (%6,44; n=19) yaklaşımlar ise daha sınırlı bir yer tutmaktadır. Doktora tezlerinde filozof merkezli (n=57), problem merkezli (n=18) ve karma yaklaşımlar (n=6) sırasıyla tercih edilirken; yüksek lisans tezlerinde bu dağılım filozof merkezli (n=162), problem merkezli (n=39) ve karma (n=13) şeklindedir. Bu bulgular, filozof merkezli yaklaşımın lisansüstü çalışmaların temel yönelimi olduğunu ortaya koyarken, doktora tezlerinde problem merkezli ve karma yaklaşımların yüksek lisans tezlerine kıyasla daha yüksek oranlarda tercih edildiğini göstermektedir. Bilhassa karma yaklaşım, bireysel filozofların düşüncelerini tematik ve problem odaklı bir bağlamda birleştirerek hem disiplinin geleneksel yapısına uygun bir metodoloji sunmakta hem de felsefi meselelerin daha geniş bir çerçevede ele alınmasına olanak sağlamaktadır.

Tablo 5: Tezlerin İnceleme Türüne Göre Dağılımı

İnceleme Türü	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam	Yüzdelerik Dağılım %
Betimsel İnceleme	37	91	128	43,39
Yorumlayıcı İnceleme	13	51	64	21,69
Karşılaştırmalı İnceleme	18	32	50	16,95
Eser İnceleme	4	16	20	6,78
Eleştirel İnceleme	6	10	16	5,42
Tarihsel İnceleme	2	8	10	3,39
Fenomenolojik İnceleme	1	2	3	1,02
Biyografik Çalışma	-	2	2	0,68
Metodolojik Analiz	-	1	1	0,34
Nicel Araştırma	-	1	1	0,34
Genel Toplam	81	214	295	100

Tablo 5, Felsefe Tarihi alanındaki lisansüstü tezlerin inceleme türlerine göre dağılımını sunmakta ve bu alandaki metodolojik eğilimlere ışık tutmaktadır. İncelenen 295 tezin %43,39'unun betimsel inceleme (n=128), %21,69'unun yorumlayıcı inceleme

(n=64), %16,95'inin karşılaştırmalı inceleme (n=50), %6,78'inin eser inceleme (n=20), %5,42'sinin eleştirel inceleme (n=16), %3,39'unun tarihsel inceleme (n=10), %1,02'sinin fenomenolojik inceleme (n=3), %0,68'inin biyografik çalışma (n=2) ve %0,34'ünün metodolojik analiz (n=1) ile nicel araştırma (n=1) türünde olduğu belirlenmiştir. Tez türlerine göre dağılıma bakıldığında, doktora düzeyinde en sık tercih edilen inceleme türü betimsel inceleme (n=37) olurken, bunu karşılaştırmalı inceleme (n=18) ve yorumlayıcı inceleme (n=13) izlemektedir. Yüksek lisans düzeyinde ise betimsel inceleme (n=91) yine ön plandadır ve bunu yorumlayıcı inceleme (n=51) ile karşılaştırmalı inceleme (n=32) takip etmektedir. Bu bulgular, Felsefe Tarihi alanında lisansüstü tezlerin çoğunlukla betimsel ve yorumlayıcı inceleme türlerine odaklandığını göstermektedir. Daha karmaşık ve özgün metodolojik yaklaşımlar ise sınırlı bir şekilde temsil edilmektedir. Betimsel incelemelerin her iki tez türünde de baskın olması, alanın geleneksel ve tanımlayıcı bir metodolojik çerçeveyi benimseme eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu eğilim, metodolojik çeşitliliğin sınırlı kaldığını ve alanın daha özgün ve derinlemesine araştırma yaklaşımlarına açılma ihtiyacını göstermektedir.

Tablo 6: Tezlerin Dönemsel Kapsama Göre Dağılımı

Kategoriler	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam	Yüzdeler Dağılım %
Yüzyıl Odaklı Çalışmalar	62	162	224	75,93
Karşılaştırmalı Dönem	10	32	42	14,24
Kapsamlı Dönem Çalışmaları	9	20	29	9,93
Genel Toplam	81	214	295	100

İncelenen lisansüstü tezlerin dönemsel kapsam türleri, Tablo 6'da ayrıntılı olarak sunulmuş olup, Felsefe Tarihi alanındaki çalışmaların odaklandığı dönemleri anlamak için önemli veriler sunmaktadır. Tezlerin %75,93'ünün yüzyıl odaklı (n=224), %14,24'ünün karşılaştırmalı dönem (n=42) ve %9,83'ünün kapsamlı dönem (n=29) çalışması olduğu belirlenmiştir. Yüzyıl odaklı çalışmalar, belirli bir filozofun görüşlerinin ele alınmasıyla öne çıkarken, karşılaştırmalı dönem çalışmaları farklı yüzyıllarda yaşayan filozofların fikirlerini analiz etmekte ve kapsamlı dönem çalışmaları ise antik, orta ve modern gibi geniş zaman dilimlerini içermektedir. En çok işlenen yüzyıl, doktora ve yüksek lisans düzeyinde 20. yüzyıl olmuştur (doktora: n=30; yüksek lisans: n=30). Karşılaştırmalı dönem çalışmaları ise her iki düzeyde de sınırlı bir yer tutmuş, özellikle 20. yüzyıl ve 18. yüzyıl filozofları üzerinde yoğunlaşmıştır. Kapsamlı dönem çalışmalarının oranı ise her iki tez türünde de oldukça düşüktür. Bu bulgular, Felsefe Tarihi alanında yapılan tezlerin çoğunlukla belirli bir döneme veya filozofa odaklandığını ve daha geniş zaman dilimlerini ele alan çalışmaların nadir olduğunu göstermektedir.

2.2. Tez Konularına İlişkin Değerlendirmeler

Bu bölümde lisansüstü tezler, belirlenen 19 temel konu başlığı altında sınıflandırılarak analiz edilmiştir. Çalışmaların yoğunlaştığı felsefi alanların değerlendirilecektir. Bu amaçla Tablo 7, tezlerin konularına ve 10 yıllık dönemler içerisindeki eğilimine göre dağılımını göstermekte ve bulguların detaylandırılmasına temel oluşturmaktadır.

Tablo 7: Tezlerin Türlerine Göre Yıllar İçerisindeki Felsefe Alanlarına Yönelik Eğilimleri (2000-2010, 2011-2020, 2021-2024)

Konular	Doktora			Yüksek Lisans			Toplam	
	2001-2010	2011-2020	2021-2024	2000-2010	2011-2020	2021-2024	Sayı	%
Ahlak Felsefesi	5	9	7	5	19	12	57	19,32
Bilgi Felsefesi	2	2	4	6	9	4	27	9,15
Bilim Felsefesi	-	-	-	1	2	-	3	1,02
Diğer	-	-	-	2	3	2	7	2,37
Dil Felsefesi	-	1	2	1	4	-	8	2,71
Din Felsefesi	2	5	2	5	16	3	33	11,19
Doğa Felsefesi	1	-	-	1	1	2	5	1,69
Eğitim Felsefesi	-	-	-	-	3	3	6	2,03
İnsan Felsefesi	1	1	-	1	10	2	15	5,08
Kültür Felsefesi	-	1	-	1	5	5	12	4,07
Mantık	-	1	-	2	1	-	4	1,36
Matematik Felsefesi	-	-	1	-	-	1	2	0,68
Postmodern Felsefe	1	3	3	2	7	9	25	8,47
Sanat Felsefesi	-	3	1	2	1	5	12	4,07
Siyaset Felsefesi	4	8	5	14	18	7	56	18,98

Tarih Felsefesi	-	2	-	1	1	-	4	1,36
Teknoloji Felsefesi	-	1	-	-	-	-	1	0,34
Varlık Felsefesi	-	1	-	2	4	1	8	2,71
Zaman Felsefesi	-	1	-	-	2	1	4	1,36
Zihin Felsefesi	-	1	-	-	2	3	6	2,03
Genel Toplam	16	40	25	46	108	59	295	100

Tablo 7, Felsefe Tarihi alanındaki tez çalışmalarını 21 kategoriye ayırarak tematik eğilimleri ortaya koymaktadır. Tezlerin büyük kısmı ahlak felsefesi (n=57), siyaset felsefesi (n=56), din felsefesi (n=33), bilgi felsefesi (n=27) ve postmodern felsefe (n=25) gibi geleneksel alanlara yoğunlaşmıştır. Buna karşılık teknoloji (n=1), matematik (n=2), bilim (n=3) ve zaman felsefesi (n=4) gibi çağdaş ve disiplinler arası alanlar oldukça sınırlı bir şekilde temsil edilmiştir. Doktora tezlerinde ahlak (n=20), siyaset (n=17) ve din felsefesi (n=9) öne çıkarken, matematik, teknoloji, mantık ve tıp felsefesi gibi bazı alanlar sadece birer çalışmayla sınırlı kalmıştır. Yüksek lisans tezlerinde ise siyaset (n=39), ahlak (n=36) ve din felsefesi (n=24) en çok çalışılan alanlar olmuş, teknoloji felsefesi ise hiç ele alınmamıştır. Dönemsel eğilimlere bakıldığında, 2000-2010 döneminde doktora tezleri ağırlıklı olarak ahlak (n=5) ve siyaset felsefesine (n=4) odaklanmış, ancak bilim, eğitim ve teknoloji gibi alanlara yer verilmemiştir. 2011-2020 döneminde tez sayısı artmış, ahlak (n=9), siyaset (n=8) ve din felsefesi (n=5) öne çıkmıştır. 2021-2024 döneminde ise matematik ve tıp felsefesi gibi yeni alanlara da yer verilerek çeşitlilik sağlanmıştır. Yüksek lisans tezleri açısından, 2000-2010 döneminde siyaset (n=12) ve bilgi felsefesi (n=6) baskın olmuş, eğitim, matematik ve teknoloji felsefesi gibi alanlar hiç işlenmemiştir. 2011-2020 döneminde ahlak (n=19) ve siyaset felsefesi (n=18) ön plandayken, 2021-2024 döneminde postmodern felsefeye (n=9) artan bir ilgi gözlenmiştir. Bu veriler geleneksel alanların tez çalışmalarında ağırlığını koruduğunu, ancak çağdaş ve disiplinler arası alanların hala sınırlı bir şekilde temsil edildiğini göstermek suretiyle felsefi araştırmalarda tematik çeşitliliği artırma ihtiyacını ortaya koymaktadır.

2.2.1. Ahlak Felsefesi

Ahlak felsefesi, bireylerin ve toplumların ahlaki değerlerini, normlarını ve davranışlarını eleştirel bir şekilde inceleyen bir disiplin olarak felsefenin temel alanlarından biridir. İyi ve kötü, doğru ve yanlış gibi temel kavramların doğasını sorgularken, ahlakın kaynağı, ahlaki yükümlülüklerin temelleri ve erdemli bir yaşamın nasıl mümkün olabileceği gibi sorulara yanıt arar.⁶ 2000-2024 yılları arasında ahlak felsefesi alanında 14 doktora ve 43 yüksek lisans tezi hazırlanmış, toplam 57 lisansüstü çalışma ortaya konmuştur. Bu dönemde hazırlanan tezlerin önemli bir kısmı —13 doktora ve 31 yüksek lisans— filozof merkezli bir yaklaşım sergilemektedir. Bertrand Russell, Thomas Reid, Josiah Royce, Schopenhauer, Henry Sidgwick ve G.E.M. Anscombe’un ahlak anlayışlarını bütüncül bir şekilde ele alan 6 doktora tez çalışması dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra Gabriel Marcel’in bağlanma kavramı, Nietzsche’nin hak ve adalet anlayışı ve Kant’ta adaletin imkânı üzerine yoğunlaşan 3 doktora tez çalışması, ahlak felsefesine daha spesifik bir perspektif kazandırmıştır. Karşılaştırmalı analizler ise Aristoteles’in ahlak anlayışını Farabi ve Kınalızade Ali ile ilişkilendiren 2, Farabi ve John Locke ile Gazali ve Bergson’un ahlak anlayışlarını karşılaştıran 2 olmak üzere toplam 4 doktora tez çalışmasıyla temsil edilmektedir. Yüksek lisans düzeyinde Foucault, Kant, Fichte, Mill, Albert Camus, Hans Joas, Thomas Hobbes, Joseph Raz, Descartes, Simone de Beauvoir, Charles Larmore, Levinas, Diyarbakırlı Mehmet Said Paşa ve İsmail Fenni Ertuğrul’un ahlak anlayışlarını bütüncül bir şekilde ele alan 14 tez çalışması bulunmaktadır. Bunlara ilaveten Max Scheler ve Dewey’de değer, Aristoteles’te altın orta, Kierkegaard’da öznellik, Seneca’da hoşgörü, Muhammed İkbâl ve Necatî Öner’de özgürlük gibi belirli kavramlara odaklanan toplam 10 yüksek lisans tez çalışması dikkat çekmektedir. Ayrıca Aristoteles’in ahlak anlayışını İbn Sina ve Ravaisson’un alışkanlık kavramı, Platon’un iyi ideası ve Farabi’nin özgür irade ile ahlaki eylem üretimi bağlamında karşılaştıran 4 yüksek lisans tez çalışması ile Platon ve Kant’ı iyi-güzel kavramları üzerinden, Epiküros ve Pierre Gassendi’yi *ataraxia* (dinginlik hali) kavramı bağlamında ve Nurettin Topçu ile Bergson’u özgür irade meselesi üzerinden karşılaştıran 3 yüksek lisans tez çalışması, toplamda 7 tez çalışması alana katkı sunmuştur. Diğer taraftan ahlaki kuramlar üzerine yapılan çalışmalar toplamda 8 tez çalışmasıyla temsil edilmektedir. Doktora düzeyinde pragmatizm, ahlaki sezgicilik ve araçsal rasyonaliteye odaklanan 3, metafiziksel iyi kavramını ele alarak ahlak ve değer temelleri ile erdem ve ödev ahlakını David Ross ve Alasdair MacIntyre bağlamında irdeleyen birer çalışma olmak üzere toplam 5 tez çalışması bulunmaktadır. Yüksek lisans düzeyinde ise faydacılığı Kant’ın görüşleri çerçevesinde eleştiren, Eudaimonizm ve Stoacı ahlak kuramlarına odaklanan toplam 3 tez çalışması hazırlanmıştır. Teorik ağırlıklı çalışmaların yanı sıra, pratik sorunlara yönelik uygulamalı etik alanında 4 tez çalışması yapılmıştır. Hayvan hakları ve doktor-hasta ilişkisini inceleyen 2 doktora tez çalışmasına karşılık, Nurettin Topçu’nun iş ahlakını ve mutluluk-ötenazi sorununu ele alan 2 yüksek lisans tez çalışması bulunmaktadır. Bunların yanı sıra, Türk düşünce tarihi ve ahlak bağlamında da sınırlı sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir.

⁶ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş* (İstanbul: Adres Yayınları, 2013), 132.

Bu alanda yalnızca 1 doktora tez çalışması tespit edilmiştir; söz konusu tez çalışması, Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakâyık ve Dîvânî lugâti't-Türk'te ahlak anlayışını incelemektedir. Genel tablo, lisansüstü düzeyde filozof merkezli tez çalışmalarının baskın olduğunu; buna karşılık ahlaki kuramlar ve uygulamalı etik alanlarının sınırlı biçimde temsil edildiğini göstermektedir. Bu dengesizlik, alanın hem tematik çeşitliliğini hem de güncel tartışmalarla bağ kurma imkânını daraltmaktadır. Günümüzdeki gelişmeler ve toplumsal sorunlar karşısında ilahiyat alanının ahlak düzeyinde söz söyleyebilmesi, bu süreçleri yakından tanımasını ve ahlak felsefesi araştırmalarını çağdaş konulara açmasını gerekli kılmaktadır. Yapay zekâ etiği, çevre sorunları, savaş, terörizm, biyoetik, sosyal medya zorbalığı ve linç kültürü gibi güncel başlıklar üzerine herhangi bir tez çalışmasına rastlanmaması bu açıdan dikkat çekicidir.⁷ Bu tür konulara yönelmek hem ilahiyat alanının toplumsal katkısını güçlendirecek hem de ahlak felsefesi araştırmalarına yeni bir yön kazandıracaktır.

2.2.2. Siyaset Felsefesi

Siyaset felsefesi, bireylerin, toplumların ve devletlerin nasıl organize edilmesi gerektiği üzerine temel sorular soran bir disiplindir. Güç, otorite, adalet, özgürlük, eşitlik ve hak gibi kavramları ele alarak, ideal bir yönetim biçimi ve toplumsal düzenin nasıl olması gerektiğine dair normatif çerçeveler sunar.⁸ 2000-2024 yılları arasında siyaset felsefesi teması altında toplam 56 lisansüstü çalışma gerçekleştirilmiş olup bunlardan 17'si doktora, 39'u ise yüksek lisans düzeyindedir. Doktora düzeyinde hazırlanan tez çalışmalarının 10'u, filozofların siyaset felsefesi anlayışlarına odaklanmıştır. Bu bağlamda Karl Jaspers ve William Godwin'in genel siyaset anlayışları, Jean-Luc Nancy'nin çoğulculuk ve demokrasi görüşü, Aristoteles'in birey-toplum ilişkileri, John Locke'un rıza ve siyasal otorite anlayışı ve Martha Nussbaum'un "yapılabilirlik yaklaşımı" incelenmiştir. Ayrıca John Locke'un siyaset anlayışı Edmund Burke'ün ihtilal üzerine görüşleriyle, John Rawls'ın liberalizm anlayışı farklı liberal yorumlarla ve Thomas Hobbes'un siyaset felsefesi de genel teorik yaklaşımlarla karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Tarihsel çerçevede ise 17. ve 18. yüzyıl doğal hukuk anlayışının siyaset felsefesine etkilerini ve İbn Haldun'un siyaset anlayışının Osmanlı düşüncesindeki yansımalarını konu edinen 2 doktora tez çalışması bulunmaktadır. Disiplinler arası yaklaşım sergileyen tezler arasında ise Hilmi Ziya Ülken ve Adam Ferguson'un siyaset-ahlak ilişkisine odaklanan 3, Aristoteles ve Platon'un ahlak anlayışlarının devlet teorilerine yansımalarını karşılaştıran 1 ve John Rawls'ın liberalizmi üzerinden din-toplum ilişkilerini ele alan 1 olmak üzere toplam 5 doktora tez çalışması yer almaktadır. Yüksek lisans düzeyinde ise 22 tez çalışması filozofların siyaset felsefesine dair görüşlerine ayrılmıştır; John Rawls, Machiavelli, Montesquieu, John Dewey, Thomas Hobbes ve Aliya İzzetbegoviç'in genel siyaset anlayışlarını inceleyen 6; özgürlük kavramını Hobbes, John Stuart Mill, Ziya Paşa, Montesquieu ve Locke üzerinden tartışan 5; Platon ve Rousseau'nun adalet anlayışlarına odaklanan 2 tez çalışması bu grupta yer almaktadır. Karşılaştırmalı çalışmalar arasında Hobbes'un Sofistler, Rousseau, İbn Haldun ve Locke-Spinoza ile karşılaştırıldığı 4; Campanella ve More'un ütopyaları ile Platon ve Machiavelli'nin devlet anlayışlarını ele alan 2; modernlik ve insan özgürlüğü bağlamında ütopya ve karşı-ütopyaları inceleyen 2; Farabi, Gazali ve İbn Haldun'un siyaset anlayışlarını siyasetin gerekliliği bağlamında karşılaştıran 1 tez çalışması bulunmaktadır. Siyaset kuramları ve kavramlar üzerine hazırlanan 5 yüksek lisans tez çalışmasında sivil itaatsizlik, hoşgörü, sağduyu-hukuk ilişkisi, Hannah Arendt'in totalitarizm görüşü ve Karl Popper'in tarihsici toplum eleştirisi tartışılmış; ayrıca 13. yüzyıl aydınlanma felsefesinde özgürlük ve Yeniçağ'da toplum sözleşmeleri üzerine yoğunlaşan 2 tez çalışması yapılmıştır. Disiplinler arası yaklaşımlar çerçevesinde ise toplam 10 yüksek lisans tez çalışması tespit edilmiştir; bunların arasında ütopyalara odaklanan 2, Yusuf Has Hacib, Platon, Zygmunt Bauman ve Hobbes'un siyaset-ahlak ilişkisini ele alan 4, Machiavelli ile Yusuf Has Hacib'in devlet anlayışlarını karşılaştıran 1, Popper'in Marx eleştirisi ile Ayn Rand'ın kapitalizm eleştirisini siyaset-ekonomi bağlamında tartışan 2 ve ütopyalarda metafor kavramına yönelen 1 tez çalışması yer almaktadır. Bu çalışmalar, siyaset felsefesi alanında zengin bir literatür ortaya koymakla birlikte, belirli temaların tekrarlandığı ve bazı güncel konuların yeterince ele alınmadığı görülmektedir. Hobbes ve Locke'un siyaset anlayışları bu bağlamda öne çıkmaktadır; Hobbes farklı karşılaştırmalarla en az yedi kez, Locke ise dört kez çalışılmıştır. Bu yoğun ilgi, söz konusu düşünürlerin modern siyaset felsefesinin kurucu figürleri olarak görülmelerinden kaynaklanmaktadır. Buna karşılık Hegel, Marx, Tocqueville, Gramsci ve Habermas gibi diğer önemli kuramcılarının hemen hiç incelenmemiş olması, alandaki çeşitliliğin ne denli sınırlı kaldığının açık bir göstergesidir. Diğer taraftan güncel meseleler de büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Dijital demokrasi, yapay zekâ, göç, toplumsal cinsiyet, çevre sorunları ve popülizm gibi başlıkların daha fazla tez çalışmasına konu edilmesi, alanın günümüz sorunlarıyla bağını güçlendirecek ve siyaset felsefesine yeni açılımlar kazandıracaktır. Bu tür konuların farklı disiplinlerle kesişmesi, siyaset felsefesi araştırmalarında metodolojik çeşitliliğin gelişmesine de katkı sağlayacaktır.⁹

⁷ Christoph Bartneck, *An Introduction to Ethics in Robotics and AI* (Christchurch: Springer, 2021); James E. White White, *Contemporary Moral Problems: War, Terrorism, Torture and Assassination* (Boston: Wadsworth, 2012).

⁸ Ahmet Cevizci, *Felsefeye Giriş* (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 259.

⁹ Will Kymlicka, *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, çev. Ebru Kılıç (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016), 1.

2.2.3. Din Felsefesi

Din felsefesi, dinin doğası, anlamı ve insan yaşamındaki yerini sorgulayan bir disiplindir.¹⁰ Tanrı’nın varlığı, kötülük problemi, özgür irade, mucizeler ve dini tecrübelerin anlamı gibi temel soruları ele alır. 2000-2024 yılları arasında din felsefesi bağlamında felsefe tarihi bünyesinde 33 lisansüstü çalışma gerçekleştirilmiş; 9’u doktora, 24’ü yüksek lisans düzeyindedir. Bu alandaki tezlerin çoğunluğu, filozofların din anlayışları, teolojik ve metafizik sorunlar üzerine yoğunlaşmıştır. Felsefe Tarihi alanında en çok tartışılan tezlerin üçüncü sırada Din Felsefesi bilim dalına ait olması, derinlemesine düşünülmesi gereken bir durumdur. Din felsefesi bağımsız bir bilim dalı olmasına rağmen bu konuların felsefe tarihi bağlamında işlenmesi, disiplinler arası etkileşimi zenginleştirirse de alanların sınırlarını belirsizleştirme riski taşımaktadır. Böyle bir eğilim, felsefe tarihinin kendi temel meselelerinin geri planda kalmasına yol açabilmektedir. Nitekim varlık, bilgi, bilim, sanat, dil ve zihin felsefesi gibi sistematik alanlarda yapılan çalışmaların azlığı, bu sorunun önemli bir göstergesidir. Bu nedenle felsefe tarihinin özgün kimliğini koruyabilmesi için söz konusu alanlara daha fazla yönelmesi ve bu konularda derinleşmesi gerekmektedir.

2.2.4. Bilgi Felsefesi

Bilgi felsefesi, bilginin doğası, sınırları, kaynakları ve doğruluk ölçütlerini inceleyen bir felsefe disiplindir.¹¹ 2000-2024 yılları arasında felsefe tarihi alanında toplam 27 bilgi felsefesi konulu lisansüstü tez çalışması hazırlanmıştır. Bunların 8’i doktora, 19’u ise yüksek lisans düzeyindedir. Tezler, filozof odaklı incelemelerden epistemolojik sorunlara ve disiplinler arası bağlantılara kadar geniş bir tematik çeşitlilik göstermektedir. Doktora düzeyinde hazırlanan 8 tez çalışmasının 2’si Farabi ve İbn Sina’nın bilgi anlayışlarını çağdaş epistemoloji ışığında karşılaştıran ve Augustinus’un bilgi anlayışını inceleyen araştırmalardan oluşmaktadır. Epistemolojik sorunlar ve kuramlar üzerine odaklanan 5 tez çalışması ise Schiller ve Kierkegaard’ın doğruluk anlayışlarını, İbn Sina’nın akılcılık yaklaşımını ve Alvin Goldman’ın sosyal epistemoloji teorisini ele alan 3 çalışma, Gazali ve David Hume’un şüphecilik yaklaşımlarını karşılaştıran 1 ve bilgi-etik ilişkisini inceleyen 1 disiplinler arası çalışmadan meydana gelmektedir. Yüksek lisans düzeyinde ise hazırlanan 19 tez çalışmasının 8’i filozof odaklıdır. Aristoteles, Platon, Descartes, Kant ve Russell’in bilgi anlayışlarını inceleyen 5, akıl kavramı üzerinden Kant ve Mevlana’ya odaklanan 2, doksa kavramı bağlamında Platon’un görüşlerini değerlendiren 1 tez çalışması bu grupta yer almaktadır. Epistemolojik sorunlar, kuramlar ve metodolojiler üzerine yoğunlaşan 11 yüksek lisans tez çalışması ise alanın diğer yönlerini temsil etmektedir. Bu çalışmalar arasında Kant’ın gerçeklik sorunu, William James’in gerçeklik anlayışı, idealizm eleştirisi ve pragmatik doğruluk kuramı, Jacques Ellul’ün gerçeklik ve doğruluk ilişkisi, Nietzsche ile Gadamer’in doğruluk kavramı, şüphecilik karşısında erdem epistemolojisinin yanıtları ve Yeniçağ akılcılığı ile deneyciliğinin bilgi metodolojisi bağlamında ele alınması gibi çeşitli temalar yer almaktadır. Bu lisansüstü çalışmalar, bilgi felsefesi alanında bazı temaların yoğun biçimde ele alındığını ortaya koyarken, Gettier sonrası epistemolojik tartışmalara sınırlı ölçüde yer verildiğini göstermektedir. Gettier’in gerekçelendirilmiş doğru inanç tanımını sorgulayarak şans unsuru sorununu gündeme getirmesi, epistemoloji literatüründe köklü bir kırılma yaratmış ve bilginin tanımı bağlamında teminat koşulu adı verilen yeni bir tartışmayı başlatmıştır. Bu süreçte bazı yaklaşımlar, klasik tanımla teminat koşulu çerçevesinde güçlendirmeye çalışmış, diğerleri ise tamamen yeni bilgi modellerine ihtiyaç olduğunu savunmuştur.¹² Bu ikinci eğilimden beslenen doğallaştırılmış epistemoloji, evrimci epistemoloji, erdem epistemolojisi, sosyal epistemoloji, dini epistemoloji, tarihsel epistemoloji ve meta-epistemoloji gibi çağdaş yaklaşımların tez çalışmalarında daha fazla ele alınması, alanın günümüz sorunlarıyla bağını kuvvetlendirecektir.¹³ Bu yönde yapılacak araştırmalar, bilgi felsefesini kuramsal tartışmaların ötesine taşıyarak günümüz bilgi krizlerine karşı daha üretken ve çözüm odaklı bir disiplin haline getirecek, aynı zamanda ilahiyat fakültelerinde bilginin doğası ve inançla ilişkisi üzerine yürütülen tartışmalara da yeni bir perspektif kazandıracaktır.

2.2.5. Postmodern Felsefe

Postmodern felsefe, modernizmin rasyonaliteye, evrensel gerçeklik anlayışına ve büyük anlatılara olan bağlılığını sorgulayıp istikrarsızlaştıran eleştirel bir felsefi yaklaşımdır.¹⁴ Michel Foucault, Jacques Derrida, Jean-François Lyotard ve Gilles Deleuze gibi düşünürlerin katkılarıyla şekillenen bu yaklaşım, hakikatin ve kimliğin sabit olmadığı, toplumların ve bireylerin tarihsel, kültürel ve dilsel bağlamlara göre şekillendiği fikrine dayanır. 2000-2024 yılları arasında felsefe tarihi alanında postmodern

¹⁰ Michael Peterson, vd., *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*, çev. Rahim Acar (İstanbul: Küre Yayınları, 2006), 24-25.

¹¹ Hasan Yücel Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu* (Ankara: Hititkitap Yayınevi, 2011), 9.

¹² Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, 12-13.

¹³ Başdemir, *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*, 261-299; Paul K. Moser (ed.), *Epistemoloji*, çev. Hasan Yücel Başdemir - Nebi Mehdiyev (Ankara: Adres Yayınları, 2018), 460-491; Thomas Sturm, “Historical Epistemology or History of Epistemology: The Case of the Relation Between Perception and Judgment”, *Erkenntnis* 75 (2011), 303; J. Adam Carter, “Metaepistemology”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, ts. (Erişim 17 Ocak 2025).

¹⁴ Gary Aylesworth, “Postmodernism”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta (Erişim 17 Ocak 2025).

felsefeye ilişkin toplam 25 lisansüstü tez çalışması tespit edilmiş olup bunların 7'si doktora, 18'i ise yüksek lisans düzeyindedir. Tezlerin ele aldığı temalar, hakikat ve temsil gibi epistemolojik sorunlardan toplum, politika ve kimlik tartışmalarına, sanat ve kültür eleştirisine kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Doktora düzeyinde gerçekleştirilen 7 çalışmanın 5'i doğruluk ve temsil tartışmalarına yönelmiştir. Bu bağlamda Jean Baudrillard, Martin Heidegger ve Richard Rorty'nin eleştirel yaklaşımlarını inceleyen 3 filozof odaklı çalışma ile Heidegger ve Derrida'nın Batı metafiziğini çözümleyen yapısökümcü görüşlerini ve Michel Foucault ile Jean Baudrillard'ın postmodernizm üzerine düşüncelerini ele alan 2 karşılaştırmalı tez çalışması bulunmaktadır. Geriye kalan 2 doktora çalışması ise toplum, politika ve kimlik sorunlarına yönelmiş; bunlardan biri feminizm ile politika ilişkisini, diğeri ise post-antropolojik süreçte adaletin imkânını tartışmıştır. Yüksek lisans düzeyindeki 18 çalışmanın 7'si gerçeklik, doğruluk ve temsil sorunlarına yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda filozof odaklı 5 tez çalışması öne çıkmaktadır. Jean Baudrillard üzerine hazırlanan 3 çalışmadan 2'si onun gerçeklik anlayışını incelemiş, 1'i ise postmodernizme etkisini tartışmıştır. Nietzsche'ye odaklanan 2 çalışmadan biri onun postmodern düşünceye katkısını ele almış, diğeri ise Heidegger ile birlikte varoluş kavramı çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Ayrıca modern ve postmodern süreçte doğruluk kavramını ve temsil sorununa yöneltilen postmodern itirazları ele alan 2 konu merkezli tez çalışması bulunmaktadır. Toplum, politika ve kimlik sorunlarına ilişkin yüksek lisans düzeyinde 8 çalışma bulunmaktadır. Bunların 3'ü feminizm temasına odaklanmış, 1'i Michel Foucault'nun hümanizm eleştirisini ele almış, 1'i Foucault ile Zygmunt Bauman'ın gözetim toplumu yaklaşımlarını karşılaştırmış, 1'i panoptikon ve post-panoptikon geçiş sürecini tartışmış, 1'i Byung-Chul Han'ın şiddet kavramını incelemiş ve 1'i modernite ile küresel modernite ilişkisini değerlendirmiştir. Sanat ve kültür eleştirisi bağlamında ise Andrey Tarkovski'nin filmleri üzerinden modernite eleştirisini irdeleyen, Jean Baudrillard'ın trans-estetik anlayışını konu edinen ve Baudrillard ile Byung-Chul Han'ın çağdaş sanat eleştirilerini karşılaştıran 3 tez çalışması yer almaktadır. Bu lisansüstü çalışmalar, postmodern felsefenin çeşitli yönlerini ele almakla birlikte, özellikle hakikat, temsil, kimlik ve sanat gibi temalara odaklanmaktadır. Ancak günümüz toplumsal ve felsefi sorunlarıyla daha güçlü bağlar kurulması önemlidir. Sosyal medya ve dijital platformların etkisiyle hakikatin değersizleşmesi, sanal gerçeklik teknolojilerinin gerçeklik algısını dönüştürmesi ve bilgi manipülasyonunun yaygınlaşması gibi gelişmeler, postmodern felsefenin hakikat ve temsil tartışmalarını yeniden değerlendirmesini zorunlu hale getirmektedir. Ayrıca Baudrillard, Foucault, Nietzsche ve Heidegger gibi isimlere odaklanmak yerine Lyotard, Deleuze, Jameson, Vattimo ve Žižek gibi düşünürlerin de incelenmesi hem kuramsal çeşitliliği artıracak hem de alanın güncel sorunlarla ilişkisini güçlendirecektir. Tüm bunlara karşın postmodernizme yöneltilen realist temelli eleştiriler de ihmal edilmemelidir. Rölativizm ve hakikat anlayışına yönelik sorgulamalar, dışsal gerçekçilik ve eleştirel gerçekçilik gibi yeni realist yaklaşımlar, “temsillerimizden bağımsız bir gerçekliğin var olduğu” iddiasını yeniden gündeme getirmektedir.¹⁵ Bu vurgu, postmodernizmin hakikati buharlaştıran söylemlerine karşı ilahiyat açısından özel bir önem taşımakta; mutlak hakikat iddiasını temellendirmek ve dinî bilginin epistemolojik zeminini korumak için teorik bir imkân sunmaktadır. Böyle bir açılım, postmodern düşüncenin güncel sorunlara daha kapsamlı bir felsefi çerçeve kazandırmasına katkıda bulunacağı gibi, ilahiyatın da çağdaş tartışmalara müdahil olmasını kolaylaştıracaktır.

2.2.6. İnsan Felsefesi

İnsan felsefesi, insanın doğasını, varoluşsal anlamını, ahlaki değerlerini ve toplumsal ilişkilerini derinlemesine inceleyen bir felsefi disiplindir. “İnsan nedir?”, “İnsanın varoluşunun anlamı nedir?” ve “Toplum ve doğayla insanın ilişkisi nasıl şekillenir?” gibi temel sorular etrafında şekillenen bu alan, bireyin öznel deneyimlerini ve insanlığın kolektif varoluşunu anlamaya çalışır.¹⁶ 2000-2024 yılları arasında felsefe tarihi alanında insan felsefesi üzerine toplam 15 lisansüstü tez çalışması hazırlanmış olup bunların 2'si doktora, 13'ü ise yüksek lisans düzeyindedir. 2000-2024 yılları arasında felsefe tarihi alanında insan felsefesi üzerine toplam 15 lisansüstü tez çalışması hazırlanmıştır. Bunların 2'si doktora, 13'ü ise yüksek lisans düzeyindedir. Doktora tezlerinden biri Miguel de Unamuno'nun varoluşsal insan anlayışını, diğeri Ernst Cassirer'in insanı sembol üreten varlık olarak değerlendirdiği yaklaşımı incelemiştir. Yüksek lisans tezlerinde ise insan doğası ve ontolojisi üzerine 3 çalışma bulunmaktadır: Platon, Fichte ve Hilmi Ziya Ülken'in insan görüşleri bu bağlamda ele alınmıştır. Varoluş ve anlam arayışı teması 6 çalışmada işlenmiştir. Bunlardan biri genel olarak varoluşçuluğa odaklanırken, 2'si Dostoyevski'nin görüşlerini, 3'ü ise Albert Camus, Ali Şeriatî ve Pir Sultan Abdal ile Aşık Veysel'in yaklaşımlarını birlikte değerlendirmiştir. Bunlara ilaveten İbn Rüşd ve Schelling'in ötekini tanıma üzerinden ahlaki temele yaptıkları vurguyu, Nietzsche'nin Zerdüş karakteri ile üstinsan anlayışını ve Cioran'ın nihilizmi bağlamında bireyin topluma yabancılaşmasını ele alan, genel hatlarıyla insan, toplum ve ahlaki boyutlara odaklanan 4 yüksek lisans tez çalışması tespit edilmiştir. Görülmektedir ki, insan felsefesi üzerine hazırlanan bu lisansüstü tez çalışmaları,

¹⁵ Roy Bhaskar, *Gerçekliği Geri Kazanmak Çağdaş Felsefeye Eleştirel Bir Giriş*, çev. Beyza Sumer Aydaş (Ankara: NotaBene Yayınları, 2015); John R. Searle, “Rationality and Realism, What Is at Stake?”, *Daedalus* 122/4 (1993), 55-83.

¹⁶ Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi* (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2015), 19.

büyük ölçüde varoluş, anlam arayışı, ahlaki değerler ve bireyin toplumsal konumuna odaklanmaktadır. Bu yönelim, alanın klasik sorunlara bağlılığını ortaya koymakla birlikte, çağdaş tartışmaların büyük ölçüde göz ardı edildiğini de göstermektedir. Transhümanizm, biyoteknolojik müdahaleler, yapay zekâ ile insan arasındaki ilişki, nörobilimsel bulguların özgür irade ve bilinç sorunlarına etkisi, göç ve kimlik meseleleri ya da dijital çağda insanın dönüşümü gibi güncel temaların yeterince işlenmemesi, alanın günümüz sorunlarıyla bağını zayıflatmaktadır. Ayrıca tezlerin önemli bir kısmının tek filozof odaklı olması, metodolojik çeşitliliği sınırlamaktadır. Karşılaştırmalı ve problem merkezli yaklaşımların artması, insan felsefesi çalışmalarının derinlik kazanmasına katkı sağlayacaktır. İlahiyat fakülteleri bağlamında ise insan felsefesi, klasik metafizik ve ahlaki sorunlarla sınırlı bir yaklaşımı aşarak dijital çağda insanın kimlik, inanç ve anlam arayışını tartışmaya açmalıdır. İnsan felsefesi çalışmalarının bu yönde genişlemesi, ilahiyat fakültelerine yalnızca klasik mirası aktarma değil aynı zamanda çağın dijitalleşme, kimlik bunalımı ve inanç krizleri karşısında yeni yorumlar geliştirme imkânı sunar.

2.2.7. Kültür Felsefesi

Kültür felsefesi, bireylerin ve toplumların oluşturduğu kültürel değerleri, bu değerlerin tarihi, etik, estetik ve toplumsal boyutlarını inceleyen bir disiplindir.¹⁷ 2000-2024 dönemi incelendiğinde, felsefe tarihi alanında kültür felsefesine dair yalnızca 12 lisansüstü çalışmanın üretildiği, bunların 1’inin doktora, 11’inin ise yüksek lisans seviyesinde olduğu görülmektedir. Doktora düzeyinde hazırlanan tek çalışma, Ernst Cassirer’in kültür felsefesine odaklanmakta ve onun kültür kavramını nasıl temellendirdiğini inceleyerek insanın sembolik bir varlık olarak kültürel üretimdeki rolünü tartışmaktadır. Yüksek lisans düzeyindeki 11 tez ise daha geniş bir tematik çeşitlilik sergilemektedir. Filozof merkezli çalışmalarda, Aliya İzzetbegoviç’in ahlaki, siyasi ve dini değerler bağlamındaki medeniyet tasavvuru, Nurettin Topçu’nun medeniyet anlayışı, Ziya Gökalp’in kültür felsefesi görüşleri, Yahya Kemal Beyatlı’nın kültür-din ilişkisi ve Nietzsche’nin Türk düşüncesindeki yansımaları ele alınmış ve bu çerçevede toplam 5 tez çalışması üretilmiştir. Kültür ve medeniyet analizleri kapsamında ise konu merkezli 3 tez çalışması tespit edilmiştir: Meşrutiyet dönemi düşünürleri Baha Tevfik, Ziya Gökalp ve Filibeli Ahmet Hilmi’nin Batıcılık, Türkçülük ve İslamcılık görüşlerini inceleyen bir çalışma, Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde Fransız felsefesinin etkilerini araştıran 1 ve kimlik ile kişilik oluşumunda dünya görüşünün rolünü irdeleyen bir diğer çalışma bu grubu oluşturmaktadır. Sanat ve edebiyat bağlamında yürütülen 2 tezdten biri Türk romanında yabancılaşma sorununu ele alırken, diğeri Antik Yunan mitolojilerindeki “insan” kavramını tartışmaktadır. Eleştiri ve yorumlara odaklanan bir çalışma ise J. J. Rousseau’nun Aydınlanma felsefesine yönelik eleştirilerini konu edinmektedir. Bu lisansüstü çalışmalar, kültür felsefesi alanında belli bir çeşitlilik sunsa da sayıca az olmaları ve temaların dağınık bir biçimde ele alınması, alanın felsefe tarihi içindeki yerinin henüz kurumsallaşmadığını göstermektedir. Çalışmaların önemli bir bölümü Türk düşüncesi, medeniyet tartışmaları ve bireysel düşünürlerin yaklaşımlarına odaklanmakta, fakat kültür felsefesinin sistematik meseleleri –örneğin kültürün tanımı, kültür–medeniyet ayrımı ya da kültürel değerlerin oluşumu ve dönüşümü– derinlemesine incelenmemektedir. Bunun yanında küresel kültür teorileri, dijital kültür, göç, kimlik krizleri, kültür–teknoloji ilişkisi, popüler kültür ve medya gibi güncel sorunlar büyük ölçüde ihmal edilmektedir. Bu alanlara yönelmek, kültür felsefesinin yalnızca tarihsel ve ulusal bağlamla sınırlı kalmamasını, çağdaş dünyanın sorunlarına da yanıt üretebilecek bir zenginlik kazanmasını mümkün kılacaktır. İlahiyat fakülteleri açısından ise kültür felsefesi, din–kültür ilişkisini ele alan bir zemin olarak ciddi bir önem arz etmektedir. Zira din, en nihayetinde kültürel bir pratik ve üretim biçimiyle de iç içe geçtiğinden, bu bağlamda yapılacak çalışmalar hem dinin toplumsal görünümünü daha iyi kavramaya hem de kültürün dini formlar aracılığıyla nasıl dönüştüğünü analiz etmeye imkân sağlayabilir.

2.2.8. Sanat Felsefesi

Sanat felsefesi, sanatın doğasını, anlamını ve toplumsal rolünü sorgulayan bir disiplin olarak estetik ve felsefe arasındaki derin ilişkiyi inceler.¹⁸ 2000-2024 yılları arasında felsefe tarihi alanında sanat felsefesi kapsamında 4’ü doktora, 8’i yüksek lisans olmak üzere toplam 12 lisansüstü çalışma tespit edilmiştir. Doktora düzeyinde toplam 4 tez bulunmaktadır ve bunların 2’si John Dewey’in sanat ile deneyim anlayışını ve Hegel’in estetikte tin kavrayışını inceleyen filozof odaklı çalışmalar iken diğer 2’si idealist ile pragmatist estetik yaklaşımlarını karşılaştıran ve felsefe–sanat ilişkisini erken Alman romantizminin hakikat yorumu üzerinden tartışan konu merkezli çalışmalardır. Yüksek lisans düzeyinde sanat felsefesi üzerine yapılan 8 çalışmadan 6’sı filozof odaklı olup Agamben’in çağdaş estetik eleştirisi, Arthur Danto’nun “sanatın sonu” tezi, Aristoteles’in *mimesis* teorisinin teleolojik yapısı, Schopenhauer’in güzellik anlayışı, Seyyid Hüseyin Nasr’ın İslam sanatı üzerine görüşleri ve estetik–görüngübilim ilişkisini ele almıştır. Geri kalan 2 çalışma ise sanatın toplumsal etkisini tartışmış, bunlardan biri Aristophanes’in *Bulutlar*

¹⁷ Patti Tamara Lenard, “Culture”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta (Erişim 17 Ocak 2025); Doğan Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi* (İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2019).

¹⁸ Arslan, *Felsefeye Giriş*, 236-237.

komedyasının Sokrates'in yargılanmasındaki rolünü algı yönetimi bağlamında incelemiş, diğeri ise modern dönemde sanatın "oyun" olarak yorumlanışını irdeleyerek sanatsal deneyim ile toplumsal bağlam arasındaki ilişkiye katkı sunmuştur. Kültür felsefesi alanında olduğu gibi sanat felsefesi çalışmalarında da sayı bakımından sınırlılık ve tematik dağınıklık dikkat çekmektedir. Filozof merkezli tezler estetik kavramları derinlemesine tartışsa da sanatın toplumsal, kültürel ve teknolojik bağlamlarla ilişkisi yeterince işlenmemiştir. Oysa sanatın dijitalleşmesiyle birlikte estetik yargının dönüşümü, yapay zekâ tarafından üretilen eserlerin sanat değeri, NFT yerine doğrudan dijital sanat eserinin estetik anlamı ve sanal ortamlarda estetik deneyimin sınırları gibi sorunlar, felsefi analize ihtiyaç duyan yeni başlıklar olarak ortaya çıkmaktadır. İlahiyat fakülteleri açısından ise bu meseleler sadece Batı kaynaklı tartışmalar olarak değil İslam estetik geleneğiyle ve özellikle İslam sanatının dijital çağda nasıl yorumlanabileceğiyle birlikte düşünülmelidir. Dijital sanatın estetik yargı ile inanç temelli estetik duyarlılık arasında nasıl bir gerilim ya da imkân doğurduğu sorusu, sanat felsefesinin ilahiyat bağlamında yeniden şekillenmesi için önemli bir imkân sunmaktadır.

2.2.9. Dil Felsefesi

Dil felsefesi, dilin doğası, işlevi, anlamı ve gerçeklikle olan ilişkisini inceleyen bir felsefi disiplindir.¹⁹ 2000-2024 yılları arasında felsefe tarihi alanında dil felsefesi üzerine yapılan lisansüstü çalışmalar toplamda 8 tez ile temsil edilmektedir; bunların 3'ü doktora, 5'i ise yüksek lisans düzeyindedir. Doktora tezlerinin tamamının 2020 sonrasında yapılmış olması, bu alana yönelik ilginin son yıllarda artmaya başladığını göstermektedir. Buna karşılık 2000-2020 arasında hiçbir doktora tezinin bulunmaması, dil felsefesinin uzun süre ilahiyat akademisinde ihmal edildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Oysa 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar Batı düşüncesinde egemen konumda olan, metafiziğin "anlamsızlık" gerekçesiyle dışlanmasında başat rol oynayan ve günümüz felsefi yönelimlerini derinden etkileyen bir alanın, yaklaşık yirmi yıl boyunca doktora düzeyinde ele alınmamış olması oldukça düşündürücüdür. Dilin düşünce, gerçeklik ve anlam üzerindeki belirleyici etkisi dikkate alındığında, bu eksiklik alanda önemli bir boşluğa işaret etmektedir. Diğer taraftan doktora düzeyinde tespit edilen 3 tez, filozof merkezli bir yaklaşımla dil felsefesinin temel sorunlarını incelemektedir. Çalışmaların odak noktaları, Charles Sanders Peirce'ün pragmatik yaklaşımı çerçevesinde dil-düşünce-anlam ilişkisi, Heidegger'in metafor sorununu merkeze alarak dilin metafiziksel ve varoluşsal boyutları ve Hilary Putnam'ın dil, zihin ve gerçeklik arasında kurduğu bağlantıdır. Yüksek lisans düzeyinde ise 5 tez yer almaktadır. Bunlardan ikisi Wittgenstein'in erken dönem resim kuramı ve anlam arayışına odaklanarak dilin ontolojik ve epistemolojik temellerini tartışmaktadır. Diğer çalışmalar ise Kant'ın saf akıl kavramını metafizik ile dil ilişkisi bağlamında ele almakta, *hermeneutik* çerçevede dilin yorumsal ve anlam oluşturma süreçlerini incelemekte ve metaforun dönüştürücü etkisini vurgulayarak dilin düşünce üretimindeki yaratıcı rolünü irdelemektedir. Bu alandaki lisansüstü tezlerin sayısının oldukça sınırlı olması, dil felsefesinin felsefe tarihi disiplininde uzun süre ihmal edilmiş olduğunu açıkça göstermektedir. Oysa dilin düşünceyi belirlediği yönündeki tartışmalar, inanç-vahiy ilişkisini anlamada ve kutsal metinlerin yorumunda doğrudan etkili olan meselelerdir. İlahiyat akademisi açısından dil felsefesi, metafizik ve anlam tartışmalarıyla bağlantılı olarak, vahyin kavranışı ve dini söylemin çözümlenmesi bağlamında vazgeçilmez bir yere sahiptir. Ayrıca mevcut tezlerin çoğu Heidegger, Peirce, Putnam ve Wittgenstein gibi filozoflarla sınırlı kalmış; ancak Frege, Russell, Austin ve Searle gibi dil felsefesinin temel taşlarını oluşturan düşünürlerin yeterince ele alınmadığı dikkat çekmektedir. Ayrıca çağdaş tartışmalarda öne çıkan söylem teorisi, yapay zekâ ve doğal dil, dilin toplumsal inşa süreçlerindeki rolü gibi konular da henüz ilahiyat sahasına yeterince yansımamıştır. Bu alanlara yönelmek, dil felsefesini yalnızca klasik bir uğraş olmaktan çıkarıp hem günümüz felsefi sorunlarına hem de dini düşüncenin anlaşılmasına katkı sağlayacak bir zenginlik kazandırabilir.

2.2.10. Varlık Felsefesi

Varlık felsefesi, felsefenin en temel alanlarından biri olup, varoluşun doğası, temel yapısı ve anlamı üzerine sorulara odaklanır.²⁰ 2000-2024 yılları arasında Felsefe Tarihi Bilim Dalı kapsamında varlık felsefesi üzerine 1'i doktora, 7'si yüksek lisans olmak üzere toplam 8 lisansüstü çalışma tespit edilmiştir. Doktora düzeyindeki tek çalışma, doğu ve batı felsefi geleneklerinden iki önemli figür olan Mevlâna ile Sartre'ın varlık ve oluş anlayışlarını karşılaştırarak benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymaktadır. Yüksek lisans düzeyindeki 7 tez ise varlık felsefesinin daha geniş bir tematik yelpazede ele alındığını göstermektedir. Antik Yunan felsefesine odaklanan çalışmalar arasında Herakleitos'ta logos ve devinimi, Parmenides'te varlık anlayışını inceleyen tezler yer almakta ve bu tezler antik felsefenin temel ontolojik meselelerini güncel bir yorum çerçevesinde değerlendirmektedir. Aristoteles üzerine hazırlanan iki çalışma ise farklı yönelimler sergilemektedir. Bunlardan biri Aristoteles'te fizik ve metafizik

¹⁹ Zeki Özcan, *Dil Felsefesi I (Mantıkçı Paradigma)* (Ankara: Sentez Yayıncılık, 2021), 15-16.

²⁰ Egemen Kuşçu, "Giriş Yeniden: Nedir Bu Metafizik?", *Metafizik Filozofların Metafizik Sistemleri* (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2019); Arslan, Felsefeye Giriş, 85-90; Enis Doko, *Metafiziğin Temelleri Analitik Metafiziğe Giriş* (İstanbul: Mona Kitap, 2020).

arasındaki ilişkiyi ele alan düşüncesini tartışmakta, diğeri ise onun metafizik anlayışını İbn Rüşd’ün yaklaşımıyla karşılaştırmaktadır. Modern felsefe bağlamında ise Malebranche’in metafizik anlayışını teolojik bir perspektifle ele alan, Leibniz’in ruh-beden ilişkisini ontolojik bir zeminde irdeleyen ve Bergson’un hayat hamlesi düşüncesini inceleyen müstakil tezler öne çıkmaktadır. Tüm bunların yanı sıra varlık felsefesi, felsefenin en temel alanlarından biri olmasına rağmen 2000-2024 yılları arasında yalnızca 1 doktora teziyle temsil edilmesi dikkat çekicidir. Doktora düzeyinde tek bir çalışmanın bulunması, alanın felsefe tarihi araştırmalarında yeterince önceliklendirilmediğini göstermektedir. Oysa ontoloji, felsefi düşüncenin hem klasik sorunlarının hem de çağdaş tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. Antik Yunan’dan modern döneme uzanan tezler, temel meseleleri güncel yorumlarla ele alsa da çağdaş ontoloji tartışmalarının büyük ölçüde ihmal edildiği görülmektedir. Analitik geleneğe varlık kategorileri, modal ontoloji, zihinsel varlıkların statüsü, mümkün dünyalar ve nesnelerin kimliği üzerine yürütülen tartışmalar; kıta felsefesinde ise beliren fenomenoloji, varoluşçu ontoloji, postyapısalcı yönelimler ve yeni gerçekçilik anlayışları tezlerde yeterince temsil edilmemektedir. Bunun yanı sıra yapay zekâ, dijital varlıklar, ekolojik ontoloji ve teknolojiyle şekillenen yeni varlık biçimleri gibi güncel meseleler de araştırmalarda henüz yer bulmamıştır; bu tür konuların gündeme alınması, varlık felsefesinin tarihsel birikimini çağdaş tartışmalarla ilişkilendirme kapasitesini önemli ölçüde genişletecektir.

2.2.11. Eğitim Felsefesi

Eğitim felsefesi, eğitimin doğasını, amacını ve yöntemlerini sorgulayan; birey ile toplum arasındaki ilişkiyi pedagojik bir bakış açısıyla değerlendiren bir disiplindir.²¹ 2000-2024 yılları arasında felsefe tarihi alanında bu konu üzerine yalnızca altı yüksek lisans tezi tespit edilmiştir. Burada öne çıkan nokta, söz konusu çalışmaların büyük ölçüde Din Eğitimi Bilim Dalı’nın sınırlarına giren temaları işlemesidir. Eğitim felsefesi kuşkusuz bağımsız bir felsefi konu olarak ele alınabilir; ancak bu tür tezlerin felsefe tarihi yerine Din Eğitimi Bilim Dalı bünyesinde yürütülmesi hem metodolojik tutarlılığı hem de alanların özgünlüğünü korumak açısından daha uygun görünmektedir. Bununla birlikte felsefe tarihi perspektifinden eğitim felsefesine yönelmek de önemli imkânlar barındırmaktadır. Antik dönemden modern felsefeye kadar filozofların eğitim anlayışlarını incelemek, eğitim kavramının tarihsel dönüşümlerini ortaya koymak ve eğitim-erdem-bilgi ilişkilerinin süreç içerisindeki tartışmalarını ele almak bu bağlamda öne çıkabilecek başlıklardır. Ayrıca modern dönemde özgürlük, otorite, disiplin, bireysellik ve toplumsallaşma gibi kavramların eğitim bağlamında nasıl ele alındığını araştırmak da alana yeni açılımlar sağlayabilir. Böylelikle eğitim felsefesi, pedagojik pratiklerin doğrudan tartışıldığı Din Eğitimi alanıyla karıştırılmadan, felsefe tarihi bağlamında filozofların eğitim anlayışları ve bu anlayışların tarihsel dönüşümleri üzerinden incelenebilir; bu yönelim hem disiplinler arası sınırların belirginleşmesine hem de eğitim kavramının felsefi temellerinin daha derinlikli biçimde kavranmasına imkân tanıyacaktır.

2.2.12. Zihin Felsefesi

Zihin felsefesi, zihin ve beden ilişkisi, bilinç, algı, özgür irade ve diğer zihinlerin varlığı gibi temel sorularla ilgilenen bir alandır.²² 2000-2024 yılları arasında felsefe tarihi disiplinde bu alana dair 6 lisansüstü çalışmaya rastlanmıştır; bunların biri doktora, beşi yüksek lisans düzeyindedir. Doktora düzeyindeki tek çalışma, George Herbert Mead’ın düşüncesinde benlik kavramını ele almakta ve bireyin zihinsel yapısının toplumsal bağlamda nasıl kurulduğunu incelemektedir. Yüksek lisans tezleri ise farklı yönelimler taşımaktadır. William James’in bölünmüş benlik anlayışı, Descartes ile Ryle’in ruh görüşleri, Daniel Dennett’in özgür irade konusundaki yaklaşımı ve John R. Searle’ün bilinç kuramında kendilik problemi bu tez çalışmalarında işlenen konular arasındadır. Zihin felsefesinin temel sorunlarına doğrudan odaklanan bir başka tez çalışması ise çağdaş tartışmalarda “diğer zihinlerin bilinci” meselesini ele almıştır. Bu çalışmalar, özgür irade, bilinç ve benlik gibi başlıklara katkı sunmakla birlikte, zihin felsefesinin geniş ufkunu yansıtmaktan uzaktır. Özellikle çağdaş tartışmaların merkezinde yer alan bilinç ve öznel deneyim (*qualia*), zihinsel temsil, nörobilim ve bilişsel bilimle ilişkiler, yapay zekâ bağlamında zihin-beden sorunu gibi konular neredeyse hiç ele alınmamıştır. Ayrıca İslam düşüncesindeki ruh-nefs tartışmalarının modern bilinç problemleriyle karşılaştırılması gibi imkânlar da kullanılmamıştır. Bu eksiklik, felsefe tarihi disiplinde zihin felsefesinin henüz yeterince derinlemesine çalışılmadığını göstermektedir. Dolayısıyla alanın, çağdaş tartışmalarla bağlantı kuran, farklı felsefi gelenekleri karşılaştıran ve disiplinler arası açılımlara yönelen araştırmalarla genişletilmesi gerekmektedir.

2.2.13. Doğa Felsefesi

Doğa felsefesi, evrenin temel yapısını, doğanın işleyişini ve insanın bu düzen içerisindeki yerini ele alan bir disiplin olarak, tarih boyunca bilimsel ve felsefi düşüncenin kesişim noktasında yer almıştır. “Doğa nedir?”, “Doğanın yasaları insan yaşamını nasıl

²¹ Cevizci, *Felsefeye Giriş*, 338.

²² Erhan Demircioğlu (ed.), *Zihin -Descartes'tan Yapay Zekâya-* (Ankara: Fol Kitap, 2023), 11; Andrew Bailey (ed.), *Zihin Felsefesi*, çev. Füsun Doruker (Ankara: Fol Kitap, 2019), 30.

etkiler?”, “İnsan doğaya içkin midir yoksa aşkın mıdır?” gibi temel sorulara odaklanan bu alan, evrim, kozmoloji, doğa yasaları ve insan-doğa ilişkisi gibi konuları kapsamaktadır.²³ 2000-2024 yılları arasında felsefe tarihi alanında doğa felsefesi üzerine toplam 5 lisansüstü tez çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu tezlerin 1’i doktora, 4’ü ise yüksek lisans düzeyindedir. Doktora düzeyindeki çalışma, çağdaş doğa düşüncesini bilim, felsefe ve din arasındaki ilişkiler ekseninde incelemiştir. Bu çalışma, doğanın anlaşılmasında farklı disiplinlerin nasıl bir katkı sağladığını ve bu bağlamdaki felsefi tartışmaların güncel meselelere nasıl bağlantılı olduğunu ele almıştır. Yüksek lisans düzeyindeki çalışmalar ise evrim teorisi, kozmoloji ve doğa anlayışına odaklanmaktadır. Örneğin, Charles Darwin ve Henri Bergson’un evrim ve yaratıcı tekâmül görüşlerini karşılaştıran bir çalışma, evrim sürecine ilişkin farklı yaklaşımları ele almıştır. Bir başka çalışma, Darwinizm bağlamında doğa ve insan anlayışını tartışmış ve evrimsel süreçte insanın rolünü değerlendirmiştir. Modern kozmolojiye odaklanan bir tez, Carl Sagan’ın kozmolojik düşüncelerini doğa felsefesi perspektifinde incelemiştir. Ayrıca Herbert Spencer’in evrim felsefesine odaklanan bir çalışma, evrim kavramının felsefi boyutlarını ve insan doğası üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Doğa felsefesi üzerine yapılan bu çalışmalar, alanın temel sorunlarına yönelik değerli katkılar sunmaktadır. Tüm bunlara karşın tarihsel ve çağdaş meselelerin daha geniş bir çerçevede ele alınması gereklidir. Açıkçası çevresel krizler, sürdürülebilirlik, doğa etiği ve antropojenik değişimler gibi güncel konular, doğa felsefesinin önemli çalışma alanları olarak felsefi düzeyde soruşturulmayı beklemektedir.²⁴ Disiplinler arası yaklaşımlar ve tematik çeşitlilik, bu alanın hem akademik hem de toplumsal tartışmalara katkısını artıracaktır.

2.2.14. Mantık

Mantık, düşünmenin doğru ilkelerini araştıran ve çıkarım yapma süreçlerini inceleyen felsefe alanında temayüz eden alt bir disiplindir.²⁵ 2000-2024 yılları arasında felsefe tarihi alanında bu konu üzerine yalnızca 1 doktora ve 3 yüksek lisans tezi tespit edilmiştir. Mantık sorunlarını ele alan bu çalışmalar, felsefe tarihine katkı sunsa da konunun doğası gereği Mantık Bilim Dalı kapsamında ele alınması ve yayımlanması metodolojik açıdan daha uygun görünmektedir.

2.2.15. Tarih Felsefesi

Tarih felsefesi, geçmiş olayların anlamını, tarihsel süreçlerin doğasını ve tarihin insanlık üzerindeki etkilerini sorgulayan bir felsefi disiplindir.²⁶ 2000-2024 yılları arasında felsefe tarihi alanında tarih felsefesi üzerine 2’si doktora, 2’si ise yüksek lisans düzeyi olacak şekilde toplam 4 lisansüstü tez çalışması tespit edilmiştir. Doktora tezlerinde Wilhelm Dilthey’in tarih felsefesi üzerine yapılan bir çalışma dikkat çekerken, diğer tez İbn Haldun’un tarihselcilik düşüncesine odaklanarak tarihsel süreçlerin felsefi temellerini incelemiştir. Yüksek lisans düzeyinde ise İbn Haldun’un tarih felsefesi ile Sezai Karakoç’un tarih ve metafizik arasındaki ilişkiyi ele alan 2 tez çalışması bulunmaktadır. Tüm bunlara karşılık 2000-2024 yılları arasında tarih felsefesi üzerine yalnızca 4 lisansüstü çalışmanın tespit edilmesi, felsefe tarihi disiplininin doğrudan tarih kavramıyla kurduğu bağın yeterince işlenmediğini göstermektedir. Tarihsel süreçlerin nasıl kavramsallaştırıldığı, felsefi düşüncenin hangi kısımlarla ilerlediği ve tarihsel bilincin felsefi metinlerde nasıl şekillendiği gibi sorular, felsefe tarihinin kendi kimliğini güçlendirme açısından kritik önemdedir. Buna karşın mevcut tezlerde tarih felsefesi daha çok belirli isimler ve sınırlı temalar etrafında kalmış, geniş metodolojik tartışmalara yeterince girilmemiştir. Günümüzde bellek çalışmaları, dijital tarih yazımı, küreselleşme ve tarih bilinci ya da yapay zekânın tarihsel verilerle kurduğu ilişki gibi konular tarih felsefesiyle doğrudan bağlantılıdır ve felsefe tarihi araştırmalarına yeni boyutlar kazandırabilir. Bu doğrultuda tarih felsefesine daha güçlü bir yönelim, felsefe tarihini yalnızca geçmişin kronolojisi olmaktan çıkararak düşünsel süreklilik ve kopuşların daha derinlikli analizine imkân tanyacaktır.

2.2.16. Zaman Felsefesi

Zaman felsefesi, zamanın doğasını, insan algısıyla olan ilişkisini ve varoluşsal boyutlarını ele alan bir felsefe disiplindir. Zamanın öznel bir deneyim mi yoksa nesnel bir gerçeklik mi olduğu, geçmiş, şimdi ve gelecek kavramlarının metafiziksel temelleri ve zamanın insan yaşamındaki anlamı, bu disiplinin temel sorularını oluşturur.²⁷ 2000-2024 yılları arasında felsefe tarihi alanında zaman felsefesi üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlı kalmış, toplamda yalnızca 1 doktora ve 3 yüksek lisans tezi tespit

²³ Çağdaş dönemde doğa kavramının felsefi düşünceye etkileri üzerine okuma için bk; İshak Arslan, *Çağdaş Doğa Düşüncesi* (İstanbul: Küre Yayınları, 2016).

²⁴ Doğa Felsefesi üzerine çağdaş bir tartışma için bk; Svein Anders, *Philosophy of Nature* (London and New York: Routledge, 2016).

²⁵ Stewart Shapiro, “Classical Logic”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, 2024; Doğan Özlem, *Mantık Klasik/Sembolik Mantık Mantık Felsefesi* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2004), 321.

²⁶ Johann Gottfried Herder, *Tarih Felsefesi*, çev. S. Battal Arvasi (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2020), 21-23; Daniel Little, “Philosophy of History”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, 2020.

²⁷ Ömer Faruk Karaköse, “Platon, Aristoteles ve Augustinus’ta Zaman Kavramı”, *Trabzon İlahiyat Dergisi* 8/1 (2021), 77-79; Ömer Faruk Karaköse, *Khronos & Aristoteles’te Zamanın Doğası* (Ankara: Eskiye Yayınları, 2022), 15-17.

edilmiştir. Doktora düzeyindeki çalışma, öznel ve nesnel zaman anlayışlarını karşılaştırmalı bir yaklaşımla inceleyerek, zamanın iki farklı boyutunu tartışmaya açmıştır. Yüksek lisans tezlerinde ise Platon, Aristoteles ve Augustinus’un zaman anlayışlarını konu edinen metin incelemeleri, Paul Ricoeur’ün zaman kavramına ilişkin ayrıntılı bir analizi ve Aristoteles’in zaman felsefesini merkeze alan bir çalışma yer almaktadır. Bu tezler, zamanın hem klasik hem de çağdaş düşünce bağlamında nasıl ele alındığını ortaya koymakla birlikte, alanın özellikle 2015 sonrasında felsefi tartışmalarda görünür olmaya başladığını göstermektedir. Zaman felsefesinin görece yeni bir araştırma alanı olması ve zamanın müstakil bir sorun olarak ele alınmasının felsefe tarihinde yakın dönemlere ait bir eğilim teşkil etmesi, bu konuda az sayıda çalışmanın üretilmiş olmasını anlaşılır kılmaktadır.

2.2.17. Bilim Felsefesi

Bilim felsefesi, bilimin doğasını, yöntemlerini, doğruluğunu ve bilimsel bilgiye ulaşma süreçlerini inceleyen bir disiplindir. Bilimsel teorilerin nasıl inşa edildiği, bilimsel açıklamaların geçerliliği, bilginin doğrulukla ilişkisi, bilimsel değişim ve devrimlerin mahiyeti gibi meseleler bu alanın temelini oluşturmaktadır.²⁸ 2000-2024 yılları arasında felsefe tarihi alanında bilim felsefesi üzerine yalnızca 3 yüksek lisans tezi tespit edilmiştir. Bu çalışmalardan biri Henri Poincaré’nin bilim anlayışını inceleyerek bilimsel bilginin oluşumu ve doğruluğunu tartışmış, bir diğeri Gaston Bachelard’ın çağdaş rasyonalizmdeki konumunu ele alarak bilimin gelişimi ve düşüncenin evrimini değerlendirmiştir. Üçüncü tez ise Thomas Kuhn ve Paul Feyerabend’in görüşleri çerçevesinde bilimsel görecilik anlayışını ve bu yaklaşıma yönelik eleştirileri irdelemiştir. Bu tezler, bilim felsefesinin farklı yaklaşımlarını yansıtsa da güncel bilimsel meseleler ve çağdaş bilim felsefesindeki geniş tartışmalarla yeterince ilişkilendirilmemiştir. İlahiyat akademisi açısından ise bilim felsefesi, bilimin epistemolojik sınırlarını ve din-bilim ilişkisini tartışmaya açarak hem bilginin doğasını hem de inancın rasyonel temellerini daha kapsamlı biçimde ele alma imkânı sunmaktadır. Bu yönüyle bilim felsefesi, felsefe tarihi ve ilahiyat çalışmaları arasında köprü kurabilecek, gelecek araştırmalar için ufuk açıcı bir alan olarak öne çıkmaktadır.

2.2.18. Matematik Felsefesi

Matematik felsefesi, matematiğin doğası, temelleri ve metodolojisini ele alan felsefi bir disiplin olarak matematiğin soyut yapıları, doğruluğu ve evrenselliği gibi temel sorunları sorgular ve matematiksel düşüncenin insan zihniyle olan etkileşimini araştırır.²⁹ 2000-2024 yılları arasında felsefe tarihi alanında bu konu üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlı kalmıştır. Özellikle 2021 yılı öncesinde herhangi bir tez çalışmasına rastlanmazken, 2021 sonrasında biri doktora, diğeri yüksek lisans olmak üzere yalnızca iki tez tespit edilmiştir. Her iki çalışma da İhvân-ı Safâ’nın matematik anlayışına odaklanarak matematik ile felsefe arasındaki ilişkinin nasıl temellendirildiğini irdelemiştir. Çalışma sayısının azlığı, matematik felsefesinin felsefe tarihi araştırmalarında henüz müstakil bir alan yeterince yer edinmediğiyle yakından ilgili olsa da matematiğin soyut yapıları ile gerçeklik arasındaki ilişkinin ve matematiksel düşüncenin insan zihnindeki yansımalarının incelenmesi felsefe tarihinin en eski meraklarının başında gelir. Dolayısıyla matematik felsefesine yönelik ilginin artması hem felsefe tarihinin köklü sorularını yeniden yorumlamaya hem de çağdaş düşüncenin soyut yapılarla kurduğu ilişkiyi daha iyi anlamaya katkı sağlayacaktır.

2.2.19. Teknoloji Felsefesi

Teknoloji felsefesi, teknolojinin insan yaşamı, toplum, ahlaki değerler ve kültür üzerindeki etkilerini inceleyen görece yeni bir disiplindir. Bu alan, teknolojinin ne olduğu, nasıl işlediği ve toplumsal düzeyde ne gibi sonuçlar doğurduğu sorularını gündeme alırken, özellikle değer problemi ve etik boyut üzerinde yoğunlaşmaktadır.³⁰ 2000-2024 yılları arasında felsefe tarihi alanında teknoloji felsefesi üzerine yalnızca 1 doktora çalışmasının tespit edilmiş olması, bu alanın henüz müstakil bir araştırma sahası hâline gelmediğini göstermektedir. Söz konusu tez, teknoloji ve değer arasındaki ilişkiye odaklanmış; teknolojinin, insanların değer algılarını nasıl dönüştürdüğünü tartışmıştır. Ancak teknoloji felsefesinin yalnızca bu dar çerçevede kalmaması, çağdaş sorunlarla daha derinlemesine ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Günümüz dünyasında dijitalleşme, yapay zekânın, robotik sistemler ve çevre sorunları, teknoloji felsefesinin doğrudan tartışma alanına girmektedir. Özellikle yapay zekânın ahlaki fail olup olamayacağı, insan kararlarının özerkliğini nasıl etkilediği ve teknolojinin etik sınırlarının nasıl belirleneceği gibi meseleler, bu alanın geleceğini şekillendirecek temel tartışmalar arasında yer almaktadır.³¹ Bu nedenle teknoloji felsefesinin daha fazla ele alınması, sadece felsefe tarihi araştırmalarını değil aynı zamanda günümüzün somut toplumsal ve etik sorunlarını da besleyecek önemli bir imkân sunmaktadır.

²⁸ Donald Gillies, *Yirminci Yüzyılda Bilim Felsefesi Dört Ana Tema*, çev. Melis Tuncel (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2018), XI; Cevizci, *Felsefeye Giriş*, 174-176.

²⁹ Bekir S. Gür (ed.), *Matematik Felsefesi* (Ankara: Fol Kitap, 2019), 10-11.

³⁰ Thomas A.C. Reydon, “Philosophy of Technology”, *Internet Encyclopedia of Philosophy* (Erişim 17 Ocak 2025).

³¹ Ömer Faruk Karaköse, *Rasyonaliteyi Yeniden Düşünmek: Gaston Bachelard ve John R. Searle’ün Perspektifinden Yeni Bir Yaklaşım* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2025), 2-3.

2.2.20. Diğer

Bu başlık, belirli bir felsefi alan altında kategorize edilemeyen 7 yüksek lisans tezini içermektedir. Bu tezler arasında, İsmet Özel'in düşüncelerinin tahlili, Mehmet Emin Erişirgil'in hayatı ve felsefesi, Hilmi Ziya Ülken'in 1952-1962 yılları arasındaki görüşleri gibi önemli düşünürleri tanıtan çalışmaların yanı sıra, felsefenin menşei sorunu, Hint felsefesi, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e felsefe tarihçiliği ve *İş Mecmuası* (1939-1973) dergisinin makale ve yazar fihristi oluşturan tezler de yer almaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, 2000-2024 yılları arasında Türkiye'de İlahiyat Fakülteleri bünyesinde Felsefe Tarihi Bilim Dalı'nda gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin genel bir değerlendirmesini sunmuştur. Çalışmada, Felsefe Tarihi Bilim Dalı'nın tematik yoğunlukları, akademik eğilimleri ve metodolojik tercihleri analiz edilerek, alanın genel bir panoraması ortaya konmuştur. İncelenen tezler ahlak, siyaset, din ve bilgi felsefesi gibi geleneksel alanlarda yoğunlaşmış, çağdaş ve disiplinler arası konular ise sınırlı bir şekilde temsil edilmiştir. Araştırmanın başında yöneltilen şu sorunun yanıtı da burada net bir şekilde ortaya çıkmaktadır: "Türkiye'de Felsefe Tarihi Bilim Dalı'nda yapılan lisansüstü çalışmaların genel dağılımı ve eğilimleri nasıldır?" Felsefe Tarihi Bilim Dalı'nda yürütülen çalışmaların büyük bir kısmı Aristoteles, Platon, Kant, Hobbes, Locke ve Baudrillard gibi filozofların ahlak, siyaset ve bilgi felsefesine ilişkin görüşlerine odaklanmıştır. Böylece geleneksel alanların önemini koruduğu görülmekte, fakat aynı zamanda bilim, sanat, dil, varlık ve zihin felsefesi gibi köklü konuların yeterince ele alınmadığı da anlaşılmaktadır. Bilim ve teknoloji felsefesi gibi çağdaş temaların düşük temsiliyeti, alanın güncel tartışmalara katkı sunma kapasitesini sınırlandırmaktadır. Yalnızca güncel meselelerle sınırlı kalmayan bu eksiklik, köklü felsefi konuların dahi derinlemesine incelenmemesiyle kendini göstermektedir. Öte yandan din felsefesi gibi komşu bilim dallarına ait konuların Felsefe Tarihi Bilim Dalı'nda ele alınması, her iki disiplin arasındaki sınırları bulanıklaştırmaktadır. Bu durum Din Felsefesi ve Felsefe Tarihi bilim dallarının özgün kimliklerini zedeleyerek metodolojik ve tematik netlik açısından sorun yaratmaktadır. Din felsefesi kapsamındaki konuların sistematik bir şekilde ayrıştırılması, her iki alanın da akademik derinliğini ve özgünlüğünü koruması bakımından kritik önem taşımaktadır. Metodolojik açıdan değerlendirildiğinde, tezlerde filozof merkezli yaklaşımların öne çıktığı, buna karşılık problem merkezli ve karşılaştırmalı metodolojilerin sınırlı ölçüde tercih edildiği görülmektedir. Filozof merkezli çalışmalar bireysel düşünürlerin ayrıntılı analizine imkân verse de tematik ve kavramsal çeşitliliğin sağlanmasında yetersiz kalmaktadır. Buradan hareketle alanın metodolojik ve tematik çeşitliliğinin artırılması gerektiği açıkça anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Felsefe Tarihi Bilim Dalı'nın hem geleneksel mirasını koruyarak hem de çağdaş meselelerle bağımlı güçlendirerek akademik katkısını artırabilmesi için şu öneriler sunulmaktadır:

1. Lisansüstü çalışmaların uygun biçimde kataloglanması ve alanda görünür hale gelmesi sağlanmalıdır: Lisansüstü tez çalışmaları, "Felsefe ve Din Bilimleri" anabilim dalı başlığı altında değil "Felsefe Tarihi Bilim Dalı" adıyla açıkça belirtilerek yayınlanmalıdır. Bu yaklaşım hem çalışmaların doğru kategorize edilmesini sağlayacak hem de ilgili alandaki araştırmaların görünürlüğünü artıracaktır.
2. Araştırma konuları güncellenmeli ve alan yelpazesi genişletilmelidir: Felsefe Tarihi Bilim Dalı'nda bilim ve teknoloji felsefesi, dijital etik, yapay zekâ, biyoetik, iklim krizi ve göç gibi çağdaş konular üzerine çalışmalar teşvik edilmelidir. Bu yaklaşım alanın canlılığını artıracak, akademik çeşitliliği güçlendirecek ve yeni araştırma imkânları sağlayacaktır.
3. Komşu bilim dallarıyla araştırma alanlarının sınırları korunmalıdır: Din Felsefesi, İslam Felsefesi ve Mantık gibi müstakil bilim dallarına ait konuların "Felsefe Tarihi Bilim Dalı" adı altında yürütülmesi doğru değildir. Bu tür çalışmalar disiplinler arası iş birliği çerçevesinde değerlendirilebilir; ancak Felsefe Tarihi Bilim Dalı içerisinde yayımlanması alanın kendi kimliğini bulanıklaştırmakta ve araştırma gündemini kısırlaştırmaktadır. Oysa Felsefe Tarihi, kendi asli araştırma konuları olan varlık felsefesi, bilgi felsefesi, sanat, dil ve bilim felsefesi gibi temel alanlara yoğunlaşmalı, diğer bilim dallarıyla etkileşim içinde olmakla birlikte kendi metodolojik zeminini korumalıdır.
4. Araştırma yaklaşımlarında çeşitlilik desteklenmelidir: Felsefe tarihi çalışmalarında geleneksel filozof merkezli incelemelerin yanında problem odaklı araştırmalara yer verilmelidir. Karşılaştırmalı analiz yaklaşımları da sistematik biçimde kullanılmalıdır. Bu çeşitlilik, araştırma sorularının yalnızca tek bir bakış açısıyla sınırlı kalmasını engeller. Aynı zamanda alandaki konuları daha geniş bir çerçevede ele alma imkânı sağlar ve araştırmalara derinlik kazandırır.
5. Metodolojik zenginleşme ve yenilik sağlanmalıdır: Yorumlayıcı, metin inceleme ve tarihsel-betimleyici yöntemlerin yanı sıra deneysel felsefe teknikleri de uygulanmalıdır. Disiplinler arası yaklaşımlar ve eleştirel çözümleme yöntemleri araştırma süreçlerine dahil edilmelidir. Bu sayede araştırmalar sadece geçmiş betimleyen metinler olmaktan çıkıp güncel tartışmalara da yön veren üretken bir niteliğe kavuşur.

Bu öneriler doğrultusunda Felsefe Tarihi Bilim Dalı, kendi tarihsel mirasını yeniden yorumlayarak çağın gereksinimlerine daha

güçlü bir biçimde cevap verebilecek bir konuma gelebilir. Alanın geleneksel temalarını ihmal etmeden, aynı zamanda güncel tartışmalarla bağını kurması hem araştırma alanlarını çeşitlendirecek hem de disiplinin düşünsel ufku genişletecektir. Metodolojik yaklaşımların farklılaştırılması ve yeni yöntemlerin uygulanması, yapılan çalışmaların sadece betimleyici olmaktan çıkıp daha eleştirel ve üretken bir niteliğe kavuşmasını sağlayacaktır ki, bu da Felsefe Tarihi’ni, sadece geçmişin düşünce mirasını aktaran bir alan olmaktan çıkararak, günümüz sorunlarına ışık tutan ve çözüm önerileri geliştiren dinamik bir disiplin haline getirecektir. Böyle bir dönüşüm hem ulusal akademik ortamda daha görünür olmayı mümkün kılacak hem de uluslararası düzeyde farklı araştırma gelenekleriyle daha derinlikli bir diyaloga zemin hazırlayacaktır.

Kaynakça | References

- Anders, Svein. *Philosophy of Nature*. London and New York: Routledge, 2016.
- Arslan, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Adres Yayınları, 2013.
- Arslan, İshak. *Çağdaş Doğa Düşüncesi*. İstanbul: Küre Yayınları, 2016.
- Aylesworth, Gary. "Postmodernism". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2015). ed. Edward N. Zalta. Erişim 17 Ocak 2025. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/postmodernism/>
- Bailey, Andrew (ed.). *Zihin Felsefesi*. çev. Füsün Doruker. Ankara: Fol Kitap, 2019.
- Bartneck, Christoph. *An Introduction to Ethics in Robotics and AI*. Christchurch: Springer, 2021.
- Başdemir, Hasan Yücel. *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*. Ankara: Hititkitap Yayınevi, 2011.
- Bhaskar, Roy. *Gerçekliği Geri Kazanmak Çağdaş Felsefeye Eleştirel Bir Giriş*. çev. Beyza Sumer Aydaş. Ankara: NotaBene Yayınları, 2015.
- Carter, J. Adam. "Metaepistemology". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2022). ed. Edward N. Zalta, ts. Erişim 17 Ocak 2025
- Cevizci, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Demircioğlu, Erhan (ed.). *Zihin -Descartes'tan Yapay Zekâya-*. Ankara: Fol Kitap, 2023.
- Doko, Enis. *Metafiziğin Temelleri Analitik Metafiziğe Giriş*. İstanbul: Mona Kitap, 2020.
- Gillies, Donald. *Yirminci Yüzyılda Bilim Felsefesi Dört Ana Tema*. çev. Melis Tuncel. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2018.
- Gür, Bekir S. (ed.). *Matematik Felsefesi*. Ankara: Fol Kitap, 2019.
- Herder, Johann Gottfried. *Tarih Felsefesi*. çev. S. Battal Arvasi. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2020.
- Karaköse, Ömer Faruk. *Khronos & Aristoteles'te Zamanın Doğası*. Ankara: Eskiyei Yayınları, 2022.
- Karaköse, Ömer Faruk. "Platon, Aristoteles ve Augustinus'ta Zaman Kavramı". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 8/1 (2021), 75-104.
- Karaköse, Ömer Faruk. *Rasyonaliteyi Yeniden Düşünmek: Gaston Bachelard ve John R. Searle'ün Perspektifinden Yeni Bir Yaklaşım*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2025.
- Kuşçu, Egemen. "Giriş Yeniden: Nedir Bu Metafizik?" *Metafizik Filozofların Metafizik Sistemleri*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2019.
- Kymlicka, Will. *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*. çev. Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Lenard, Patti Tamara. "Culture". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2020). ed. Edward N. Zalta. Erişim 17 Ocak 2025. <https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/culture/>
- Little, Daniel. "Philosophy of History". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2020). ed. Edward N. Zalta, 2020. <https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/history/>
- Mengüşoğlu, Takiyettin. *İnsan Felsefesi*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2015.
- Moser, Paul K. (ed.). *Epistemoloji*. çev. Hasan Yücel Başdemir - Nebi Mehdiyev. Ankara: Adres Yayınları, 2018.
- Özcan, Zeki. *Dil Felsefesi I (Mantıkçı Paradigma)*. Ankara: Sentez Yayıncılık, 2021.
- Özlem, Doğan. *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2019.
- Özlem, Doğan. *Mantık Klasik/Sembolik Mantık Mantık Felsefesi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2004.
- Peterson, Michael vd. *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*. çev. Rahim Acar. İstanbul: Küre Yayınları, 2006.
- Reydon, Thomas A.C. "Philosophy of Technology". *Internet Encyclopedia of Philosophy*. Erişim 17 Ocak 2025. <https://iep.utm.edu/technolo/>
- Searle, John R. "Rationality and Realism, What Is at Stake?" *Daedalus* 122/4 (1993), 55-83.
- Shapiro, Stewart. "Classical Logic". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2024). ed. Edward N. Zalta, 2024. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2024/entries/logic-classical/>
- Sturm, Thomas. "Historical Epistemology or History of Epistemol The Case of the Relation Between Perception and Judgment". *Erkenntnis* 75 (2011), 303-324.
- Türer, Celal (ed.). *Cumhuriyet'in 100. Yılında Türkiye'de Felsefe*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2023.
- Utku, Ali - Kaya, Cüneyt M. "Türkiye'de Modern Felsefe Tarihi Yazımının Serencamı: Geç-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Literatür Değerlendirmesi". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/17 (2011), 11-48.
- Vural, Muhammet Enes. "Din Bilimleri Çalışmalarında Betimsel Analiz, T-Test ve ANOVA: Örnek Uygulamalarla Veri Betimleme ve Grup Ortalamalarını Karşılaştırma". *Din Bilimlerinde Nicel Yöntem Teorik Temel, Analiz, Yorumlama ve Raporlama*. ed. Ali Ayten. 45-73. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022.
- White, James E. White. *Contemporary Moral Problems: War, Terrorism, Torture and Assassination*. Boston: Wadsworth, 2012.